

<https://helda.helsinki.fi>

Sopimatonta : Seksuaalisuuteen liittyvien kalevalamittaisten pörunojen perinnöllistäminen Suomessa 1818 1997

Mäkelä, Heidi Henriikka

2022-12-30

Mäkelä , H H & Tarkka , L 2022 , ' Sopimatonta : Seksuaalisuuteen liittyvien
pökalevalamittaisten runojen perinnöllistäminen Suomessa 1818 1997 ' ,
pö 29 , Nro 2 , Sivut 34 58 . <https://doi.org/10.30666/elore.121473>

<http://hdl.handle.net/10138/352689>

<https://doi.org/10.30666/elore.121473>

unspecified

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Sopimatonta

Seksuaalisuuteen liittyvien kalevalamittaisten runojen perinnöllistäminen Suomessa 1818–1997¹

Heidi Henriikka Mäkelä & Lotte Tarkka

Kalevalamittaisesta runoudesta eli runolaulusta on sen keruun alkuvuosikymmenistä lähtien ammennettu aineksia suomen kirjakieleen ja suomenkieliseen kansalliseen kulttuuriin. Monimutkaiset ja ideologisesti värityneet tekstuaalisatioprosessit, joissa rahvaan suullinen runous irrotetaan omasta kontekstistaan ja muokataan vastaamaan toisen kulttuurin tarpeita ja uudenlaisia esteettisiä ihanteita, ovat samalla kulttuuriperinnön rakentamista eli *perinnöllistämistä*. Tällöin perinteistä – suullisesta runoudesta, sen esitysyhteyksistä ja esittäjien kulttuurin kokonaisuudesta – valitaan edustava ja idealisoitavissa oleva osa, joka nimetään uuden kulttuurisen yhteytensä perinnöksi. Monikulttuurisissa ja ylijarjaisissa yhteyksissä perinnöksi nimeäminen on siis luonteeltaan symbolista appropriatiota, jossa käsitteellistetään ja manipuloidaan kulttuurin omistajuutta. Perinnöllistämisen yhteysuuteen ajatukseen omistajuudesta ilmeni jo varhaisessa *Kalevalaan* liittyvässä vastaanotossa, jossa eepos ja sen myötä kalevalamittainen runous määrityivät suomalaisten omaisuudeksi tai pääomaksi, joka kansanhengen ilmentymänä mahdollisti sivistyksen ja kansallisvaltion – ne antoivat Suomelle ”pääsö-lippunsa sivistyskansojen suureen juhlasaliin” (Koskinen 1878, 284; Tarkka ym. 2019, 80). Kaikkia ja kaikkea ei kuitenkaan kutsuttu juhliin.

Ensimmäiseen maailmansotaan asti useilla karjalaisilla ja joillain suomalaisilla kulttuurialueilla elinvoimaisena säilynyt runolaulukulttuuri oli yhteisöissään monialainen ilmaisujärjestelmä, jonka erilaisiin viestinnällisiin tehtäviin erikoistuneet perinnelajit olivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Elias Lönnrotin *Kalevala* ja siihen liittyvät kulttuuriperintödiskurssit ovat nostaneet merkittävimiksi perinnöllistetyiksi lajeiksi oletetusta muinaisuudesta kertovan epiikan ja maagisesta ajattelusta kumpuavan loitsuston. Eräs perinnöllistämättä jätetyistä runoryhmistä ovat ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyvät runot. Tarkastelemme seuraavassa kyseisten runojen reseptiohistoriaa sekä perinnöllistämättä jättämisen syitä ja diskursiivisia konteksteja. Lähdemme liikkeelle kalevalamittaisen seksuaalirunouden esittelyllä ja siirrymme keskeisten käsitteiden *perinnöllistäminen* ja *seksuaalisuus* määrittelyyn. Analyysissa luonnostelemme seksuaalirunouden perinnöllistämisen prosessin temaattisen aikajaksottelun, jonka ensi vaiheissa seksuaaliteemaista perinnettä ja siten kansankulttuurin seksuaalisuuden muotoja tukahdutettiin tai niistä vaiettiin siveellisyyden

1 Tämä artikkeli on osa Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta *Muted Muses of Oral Culture: Ideology, Transnationalism and Silenced Sources in the Making of National Heritages and Literatures* (2019–2023, johtaja Lotte Tarkka).

nimissä ja kansakunnan hyväksi. Seksuaalisen vapautumisen, poliittisen radikalisoitumisen ja uusien tutkimusparadigmojen myötä seksuaaliperinne viimein ”löydettiin” tai ”tuotiin julki”. Hahmottelemme samalla, miten nämä aikajaksot suhteutuvat erilaisiin käsityksiin kansasta, kansakunnasta ja rahvaan ruumiista.

Rahvaan, sivistyksen ja kansakunnan ongelmallinen yhteys kulminoituu kysymyksiin kansan olemuksesta toisena. Toiseus oli se nimenomainen arvo, jonka kautta omaleimaista kansakuntaisuutta voitiin perustella, mutta se ilmeni myös ihanteita vastaamattomana karkeutena ja sivistymättömyytenä – korostuneesti ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden alueilla. Siksi sivistystyö ja kansan ruumiin kurinalaistaminen linkittyvät kiinteästi kansakuntaistumisen prosesseihin. Näissä prosesseissa myös rahvaan kulttuurista ja sen runomuotoisista ilmaisuista valittiin sopivat osa-alueet, sävyt ja estetiikat, joista voitiin määrittää kansanperinteen kanonisoitavissa oleva ydin, joka voitiin edelleen nimetä kulttuuriperinnöksi. Esitysyhteyksiensä ruumiillisista ulottuvuuksista ja ilmaisunsa suullisuudesta etäännytetty tekstualisoitu kansanrunous on tihentynyt symboli näille toimille.

Artikkelin aineistona on käytetty arkistomateriaalia, runokokoelmia ja tutkimuksia. Koska artikkelin aikahaarukka on laaja (1818–1997), olemme käyneet läpi kultakin aikajaksolta avainaineistoja, jotka kiteyttävät aikakauden seksiin liittyville runoilille annetut merkitykset. 1800-luvun avainaineistot ovat C. A. Gottlundin julkaisut (1818) sekä Elias Lönnrotin julkaisematon käsikirjoituskokoelma Lönnrotiana 17 (ks. Timonen 2007). 1900-luvun alkupuolen ja keskivälin keskeisiä aineistoja ovat erilaiset seksuaaliperinnekeräelmät ja näistä tehdyt tutkimukset (Härkönen 1903; Marttinen 1911; A. Hämäläinen 1920; Paulaharju 1995 [1924]; Kuusi 1953). 1960-luvun jälkeisistä aineistoista merkittäviä ovat julkaisemattomat käsikirjoitukset (Kuusi 1981) sekä opinnäytteet, tutkimukset ja ainesjulkaisut (Sallamaa 1967; Paasio 1985; Apo 1995; 1998; Nenola ja Timonen 1990; Kuusi ja Timonen 1997). Kaikkien aikakausien aineistoja täydentää Senni Timosen kanssa syksyllä 2021 toteutettu asiantuntijahaastattelu (H1).

Erittelemiämme aikakausia – 1800-luvun alkua, pitkää 1800-lukua ja 1960-luvun jälkeistä aikaa – luonnehtivat yhteiskunnalliset yläkäsitteet vaientaminen/vaienkeminen, siveellisyys sekä seksuaalinen vapautuminen. Nämä käsitteet muodostavat yhdessä runoihin ja seksuaalisuuteen liittyvän ajallis-ideologisen kaaren, joka selittää runojen perinnöllistämisen prosesseja ja vastaanottoa.

Kalevalamittainen seksuaalirunous

Vaikka saatavissa olevien lähteiden valossa on liki mahdotonta saada tarkkaa kuvaa seksuaalisuuden käsitteellistämisestä, ilmenemisestä ja representaatioista esimodernissa agraarikulttuurissa, antavat suullisen perinteen lajit tutkimukselle korvaamatonta tietoa (Stark-Arola 2001, 4–5; Tarkka 1998, 49). Toisin kuin historian tutkimuksessa käytetyissä oikeushistoriallisissa lähteissä, kansa puhuu perinteessään seksuaalisuudesta ilman institutionaalisen valtakoneiston suoraa kehystä (vrt. esim. Kietäväinen-Sirén 2015, 99–102; Pohjola-Vilkuna 1995, 23, 42). Ratkaisevassa asemassa tämän perinteen ymmärtämiselle on *genre* eli perinnelaji. Seksuaalisuutta käsiteltiin ja performoitiin useassa kalevalamittaisen runouden lajissa, mutta runojen tulkinnalle löytyy vain vähän kiintopisteitä kontekstuaalisissa tiedonannoissa. Näin ollen seksuaali aiheisten runojen tulkinnan ja tällaisen tulkinnan

meta-analyysin tulee ottaa huomioon genren ja genresysteemin tarjoama ilmaisu- ja tulkintakehys (Apo 1995, 18).

Kalevalamittaiset "seksirunoiksi" tai "seksuaalirunoiksi" nimetyt runot tai runoaihelmat määrittävät omaksi ryhmäkseen runoissa käsitellyn teeman perusteella ja ne sijoittuvat useaan eri genreen mutta myös genrejen monitulkintaisille raja-alueille.² Senni Timonen (2007, 95, 118; 2011, 14–24) on kehittänyt Satu Apon (1995, 11–12) alustavaa kuvausta seksuaalirunojen genrevalikosta ja sen ilmentämistä toisiinsa sekoittuvista kulttuurisista kentistä ja kerrostumisista (Timonen 2011, 14). Runot työstävät seksuaalisuutta ja sen merkityksiä mytologisessa viitekehyksessä ja etenkin sen toiminnallisen ulottuvuuden, magian, kautta. Seksuaalisuutta pohditaan ja tuuletetaan fantasian puitteissa, kuvataan naturalistisesti tai realistisesti osana ihmisten arkea ja viimein käytetään sosiaalisen kontrollin välineenä juoruissa ja pilkassa. Rituaalisen käyttönsä vuoksi selkeimmin kontekstualisoitavissa oleva ja joskus myös julkaisukynnyksen ylittänyt laji on loitsut: lemmennostoloitsut ja seksuaalisuuteen tai genitaalihin liittyvät parannusloitsut (Timonen 2007, 101–103; 2011, 15–19; Apo 1995, 13–16). Selkeästi omaksi lajikseen erottuvat myös sensaatiohakuiset ja paikoin absurdin huumorin värittämät paikallisrunot, jotka kertovat nimettyjen kyläläisten eroottisesta elämästä ja seksuaalimagian harjoittamisesta. (Timonen 2007, 103–112; 2011, 23–24; ks. myös Tarkka 1998, 24–30.) Vaikeimmin hahmottuu "fantasiarunous" (esim. Apo 1995, 16; Timonen 2007, 101), mielikuvituksen ja leikin sävyttämä runous, jossa seksuaalisuuden mielikuvituksellinen käsittely ei ole rituaalisesti tai sosiaalisesti määrittyvää tai niihin rajoittunutta. Toisinaan fantasiarunoilla tai -jaksoilla on myös myyttisiä ulottuvuuksia, vaikka esimerkiksi Vitun synty-aiheita ei fantasiarunouden piiriin varsinaisesti lasketakaan (Apo 1995, 13, 17; Timonen 2011, 20). Fantasiarunot ovat eurooppalaisessakin kontekstissa ainutlaatuisia kuvauksia itsenäisistä, personifoiduista sukuelimistä, jotka liikkuvat maisemassa, keskustelevat ja taistelevat keskenään (Apo 1995, 16; Stark-Arola 2001, 20; Timonen 2011, 19–23).

Seksuaaliteeman genrekohtainen käsittely näyttää seksuaalisuuden ja seksin monisyisen kietoutumisen yksilöiden ja yhteisöjen elämän kokonaisuuteen, maailmankuvaan ja käytäntöihin (ks. Timonen 2011, 26–27). Seksuaalisuus oli voima, ja naisen sukuelimistä kumpuava maaginen voimasubstanssi oli aktiivinen elementti sosiaalisten suhteiden ja elinkeinoelämän säätelyssä (Apo 1995; Stark-Arola 1998a). Seksi ja seksuaalinen symboliikka olivat myös kiinteässä yhteydessä sosiaalisen järjestyksen uusintamiseen, avioperheinstituutioon ja siihen kiinnittyneen työyksikön jatkuvuuteen (Stark-Arola 1998a; Stark-Arola 1998b; Tarkka 2005, 203–204). Seksuaalisuus oli keskeinen areena sosiaalisten suhteiden performatiiviselle kuvaamiselle ja sanktioinnille (Timonen 2011, 23–24). Viimein seksuaalisuus ja seksi olivat kaikissa yhteyksissään ja myös ilmiönä itsessään mielikuvituksen, leikin sekä positiivisten ja negatiivisten emootioiden läpäisemiä – eikä vähiten, kun kysymys oli seksuaalisuuden runomuotoisista representaatioista ja performatiiveista. Latautuneella kentällä myös koomisuus oli aina yksi tulkintavaihtoehto, vaikka koomisen efektin tunnistaminen kulttuuri- ja aikaeron yli onkin ongelmallista (Tarkka 1998, 24–26).

Genre ei luo runojen tulkintakehystä vain runonlaulajayhteisöissä, vaan myös tutkijoiden ja eliitin käsitykset perinnelajeista vaikuttavat siihen, miten runojen sisältöjä tulkitaan ja arvotetaan. Kalevalamittaiset seksirunot ovat tässä suhteessa erityisen ongelmallisia: niissä

2 Myös kalevalamittaisissa arvoituksissa ja sananlaskuissa käsitellään paljon seksuaalitematiikkaa tai hyödynnetään seksuaalimetaforia; seksuaaliarvoituksista ks. esim. Launonen 1966.

kohtaavat kansakuvasta ja eliitin julkisesta omakuvasta torjuttu ulottuvuus (ruumiillisuus ja seksuaalisuus) ja kansallisesti kanonisoitu runouden muoto. Tämä anomalia on tuottanut artikkelissamme eritellyn monimielisen ja -vaiheisen vaikenemisen kulttuurin.³

Perinnöllistäminen, perinnöllistämättä jättäminen ja seksuaalisuus

Tässä artikkelissa kalevalamittaisen runouden keruuseen, arkistointiin, vastaanottoon ja käyttöön liittyvät juonteet ymmärretään perinnöllistämisen eli kulttuuriperinnöksi tekemisen prosesseina. Ajatuksen taustalla ovat erityisesti kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen piirissä tehdyt huomiot kulttuuriperinnöstä performanssina (esim. Smith 2020, 25–31). Eri-laiset ilmiöt, esineet tai esimerkiksi paikat eivät ole sisäsyntyisesti ja automaattisesti kulttuuriperintöä, vaan niistä tulee sellaista kulttuuriperinnöksi nimeämisen prosesseissa, joissa sekä teot että puheentavat luovat kulttuuriperinnölle annettuja merkityksiä yhä uudelleen. Näiden käytäntöjen avulla esitetään erilaisia arvoja ja välitetään viestejä siitä, mikä on muistamisen tai unohtamisen arvoista ja miten menneisyys ja nykyisyys ylipäänsä rakentuvat. Tällaiset prosessit ovat aina jossain määrin ”synkkiä” (esim. Enqvist 2018), ristiriitaisia ja eriarvoistavia, riippumatta prosessien ideologisista tavoitteista. (Esim. Smith 2020, 25–31; Harvey 2001.)

Kalevalamittaisen runouden tunnistaminen ensin ”perinteeksi” ja myöhemmin ”kulttuuriperinnöksi” liittyy ensijaisesti modernisaatioon ja toisaalta myös modernien kansallisvaltioiden syntyyn. Kansanrunojen kerääminen, julkaiseminen ja arkistointi kutoutuivat vahvasti 1800-luvun yhteiskunnassa käynnissä oleviin instituutioiden, taloudellisten infrastruktuurien ja koulutuksen rakentamisen sekä kielen standardoinnin prosesseihin (esim. Anttonen 2005; Tarkka ym. 2019; myös Bauman ja Briggs 2003). Runojen tallentaminen arkistoihin oli näin ollen kansallisen mittakaavan toimintaa, mutta samalla myös nationalismiin ja kansallisromantiikkaan liittyviin ylijarjaisiin ideologioihin ja virtauksiin osallistunut käytäntö.

Modernin projektien tavoitteisiin liittyvistä syistä kalevalamittainen runous ja runolaulu ovat ilmiöitä, jotka ymmärretään usein suomalaisuuden symboliseksi keskiöksi, ja näin ollen erilaiset niiden käyttöön liittyvät teot ja puheentavat ovat osa suomalaisuuden neuvotteluja (esim. Anttonen 2005; Tarkka ym. 2019). Perinnöllistämisen prosessia pidetään yhä yllä mitä erilaisimpien uudelleentulkintojen ja neuvottelujen kautta. Kuten tässä artikkelissa osoitetaan, seksiin ja ruumiillisuuteen liittyvien runojen kohdalla on sen sijaan kyse perinnöllistämisen ja toisaalta perinnöllistämättä jättämisen ketjusta, sillä ajallisesta kontekstista riippuen nämä runot eivät kuuluneet ymmärrykseen siitä, mitä ”suomalainen kulttuuriperintö” on. Voidaan siis ajatella, että seksirunot sijoittuvat kansallisen kulttuuriperinnön kentällä harmaalle alueelle, jota voisi kutsua ”hankalaksi” tai vähintäänkin ”epämukavaksi”. Harmaan alueen perinnöllistämisen prosesseille on tyypillistä ”strateginen unohtaminen” ja ”valikoiva muistaminen”, vaikka muistamisen kohteena eivät niinkään ole traumaattiset tapahtumat tai vavisuttavat historian konfliktit, vaan ennemmin arkipäiväiset elementit (esim. Pendlebury ym. 2018). Strategisen unohtamisen ja valikoivan muistamisen alueelle on kulttuuriperinnön tutkimuksessa jo pitkään kytketty sukupuolen ja ruumiillisuuden ulottuvuuksia: esimerkiksi museoita on tarkasteltu maskuliinisuuteen liittyvien valtasuhteiden ja naisen kehon poissaolon monimutkaisina alustoina (esim. Bergsdóttir ja Hafsteinsson 2018; Scott

3 Vaikenemisen kulttuuri ei liity vain kalevalamittaiseen runoon: jos seksuaaliteema yhdistyi lähtökohtaisesti väheksytyyn tai jopa torjuttuun perinnelajiin kuten rekilauluun oli tuomio selväsananainen ja reseptiohistorian aikakaudet läpäisevä (Karhu ja Kuusmin 2021; esim. Hako 1963, 439).

2018). Tässä artikkelissa valikoivan muistamisen kohteena ajatellaan olevan ihmisen lihallinen ja myös lihallisiin kielikuviin kätkeytynyt seksuaalisuus, johon toki sukupuolen kysymykset ja kaikki seksuaalisuuden spektrit kutoutuvat. Samalla tämä lihallinen seksuaalisuus liittyy myös kysymyksiin kansasta ja kansalliseen omakuvaan kulloinkin sisälletystä normista ja ideaalista.

Kulttuuriperinnön käsitteen lailla seksuaalisuudesta puhuminen kuuluu modernin prosesseihin. Tässä artikkelissamme käytämme termejä "seksuaalisuus", "seksiruno" tai "seksi", vaikka koko ihmisen sukupuoliseen käyttäytymiseen kuuluva termistö ja sen nykyisenkaltainen tunnistaminen kumpuavat modernin seksuaalisuuden diskursseista. Michel Foucault (2013, 13–15) ajoittaa näiden diskurssien synnyn 1600-luvulle reformaatio- ja sen jälkeiseen valistusaikaan. Tällöin alkoi muodostua seksiä ja seksuaalisuutta koskeva häveliäisyyden ja vaikenemisen kulttuuri. Myös "rahvaan naurun" ja karnevalismin teoreetikko Mihail Bahtin ajoittaa groteskin ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden elitistisen torjunnan 1600-luvulle, mutta korostaa, että nämä jatkoivat elämäänsä kansankulttuurissa (Timonen 2011, 27; Bahtin 2002). Toisaalta samalla häveliäisyyden vaateella ladattu seksuaalisuus siirtyi Foucault'n mukaan yhteiskunnallisen vallan ja kontrollin alueeksi, jota leimasi paradoksaalisesti jatkuva seksuaalisuudesta puhuminen ja sen tunnustaminen. Seksuaalisuus muuttui myös ruumiin toiminnoista osaksi identiteetti- ja subjektipositioita; syntyi esimerkiksi homoseksuaalisuuden kategoria. (Foucault 2013.) Vaikka Foucault'n analyysi kohdistuu varhaismodernin ja modernin ajan Eurooppaan, sovellamme hänen ajatuksiaan suomalaisen ja karjalaisen kansanrunouden perinnöllistämisen kontekstiin, sillä se liittyy elimellisesti seksuaalisuuden tavoin modernin projekteihin.

Seksuaalisuuden, seksin ja kalevalamittaisen runouden linkittämiseen sisältyy tiedostamamme anakronismin riski – käsitteenä ja mielikuvana seksuaalisuus on historiallisesti muuntuva sekä kulttuurisesti ja luokkakohtaisesti eriytynyt (Löfström 1999, 12). Lisäksi seksuaalisuuden ja sukupuolen käsitteet limittyvät toisiinsa, mikä hankaloittaa vanhoihin runoihin liittyvien tulkintojen tekemistä. Ongelmaa kärjistää se, että seksuaalisuuteen liittyvää vernakulaaria sanastoa tai ymmärrystä on vaikea tavoittaa saatavilla olevista lähteistä. Mitä ilmeisimmin 'seksuaalisuutta' vastaavaa abstraktia termiä ei ole tunnettu, vaan seksuaalisuudesta on puhuttu erilaisissa toiminnallisissa ja affektiivisissä konteksteissa ja siten myös genreittäin eri tavoin ja termein. Selkeimmin modernista ajattelusta eronnee myyttis-rituaalinen tulkintakehys. Yhteistäkin pohjaa rahvaan ja eliitin tulkintakehyksille löytyy, sillä myös esimodernissa agrariiyhteisössä seksuaalisuuteen on liitetty kristinuskon mukainen ajatus synnistä – "vanhoilliset" yhteisöt eivät hevin hyväksyneet "riettahia" lauluja tai "julkierotiikan laatua lauluohjelmistoonsa" (Tarkka 2005, 41; Kuusi 1963, 405).

Seksiä ja seksuaalisuutta koskevat runot on monelta osin tulkittava heteroseksuaalisen normin sisältä kumpuaviksi: ne kuvastavat patriarkaalista yhteiskuntaa, jonka keskiössä on yksilön asemesta naisen ja miehen muodostama reproduktiivinen aviopari, joka muodosti myös taloudellisen yksikön (Apo 1995; Stark-Arola 1998a; Stark-Arola 1998b). Toisaalta niiden ei voida katsoa viittaavan romanttisen rakkauden ideaaliin, vaan heteroseksuaalisuus liittyy runoissa nimenomaan perheeseen, sukuun ja suvunjatkamiseen (esim. Kalkun ja Sarv 2014). Jan Löfström esittää, että tästä huolimatta runoihin ja ylipäänsä kansanperinteeseen sisältyvä sukupuolen esittäminen saattoi olla jossain määrin laveampaa kuin nyt tai erityisesti modernilla ajalla. Esimerkiksi miehen ja naisen kategoriat ja roolit tulkittiin patriarkaalisen perhejärjestyksen kautta, mutta niihin ei liittynyt modernin ajan tuottamaa vahvaa

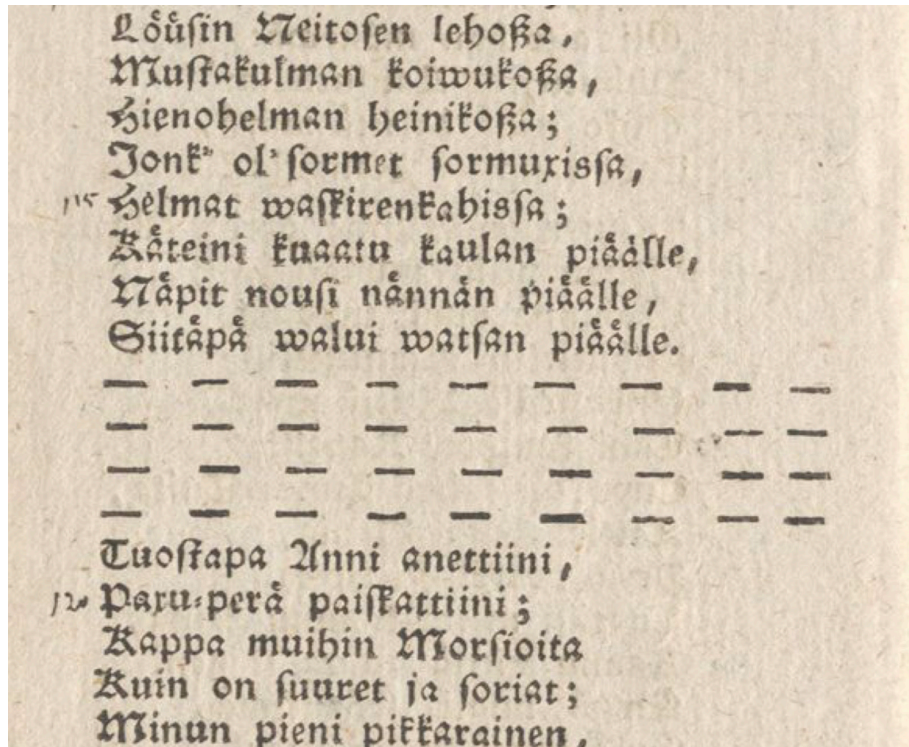
polariteettia. Tällöin erilaiset yhteiskunnan queerit ilmiöt jäivät sanallistumatta suhteessa binääristen sukupuolten kategorioihin. (Löfström 1995.)

Keskitymme artikkelissamme seksuaalisuutta käsittelevän kalevalamittaisen runouden tulkintaan ja vastaanottoon sekä niihin kutoutuvaan ymmärrykseen seksuaalisuudesta – runot synnyttänyt esimodernin seksuaalisuuden ja sukupuolen performointi agraarikulttuurissa näyttäytyy siis tutkimusasetelmassa välittyneesti, eliittikulttuurin luomina representatioina. Kuten analyysissä tuomme esille, runojen vastaanotto sävyttyy erityisesti heteroseksuaaliseen ydinperhenormiin ja kansa- ja kansakuntakäsityksiin limittyvien modernin vaateiden ja tulkintojen kautta. Aiemmassa tutkimuksessa tätä on reflektoitu suhteellisen vähän: seksuaalisuutta runojen teemana on varhaisessa tutkimuksessa artikuloitu muun muassa erotiikan, rakkauden ja aistillisuuden käsitteiden kautta näitä tutkijakulttuurin käsitteitä liiemmin problematisoimatta (esim. Launonen 1966). Agraarin tai esimodernin toisenlaisena näyttäytyvä ruumiin- tai tunnekulttuuri on voitu jopa tulkita rakkauden täydelliseksi puutteeksi (esim. Hako 1963, 428–429; ks. Tarkka 1998, 48–49; 2005, 221, 224). Nämä taustat ja tutkimushistorialliset vääristymät tiedostaen käytämme tässä käsitteitä ”seksuaalisuuteen” ja ”seksiin” liittyvä runo.

Aineistojen kerääntyminen ja ruumiin tukahduttaminen

Ensimmäiset kansanperinnekokoelmat, jotka sisältävät seksiin liittyviä runoja, ovat Carl Axel Gottlundin (1796–1875) tuottamia. Gottlund, joka toimi myöhempinä vuosinaan suomen kielen yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa, keräsi nuorena opiskelijana vuonna 1815 kansanperinnettä kotipitäjässään Juvalla eteläisessä Savossa. Hän kutsui luokseen alueen nuoria ja tarjosi näille alkoholia, jotta kyläläiset laulaisivat vanhoja runoja, joita he eivät mielellään muuten esittäneet. Gottlundin päiväkirjojen mukaan hänellä oli myös seksuaalissävytteisiä suhteita informanttinaisten kanssa. Illanviettojen keruut tuottivat laajan ja kiinnostavan aineiston: viidesosa Gottlundin 350 kalevalamittaisen laulun ja loitsun kokoelmastaan sisältää seksuaalisuuteen ja ruumiillisuuteen liittyviä teemoja. (Pulkkinen 2003; Isojärvi 1997.) Aineiston seksiteemaisista runoista suuri osa on todennäköisesti peräisin hänen järjestämiltään illanvietoilta, ja ne edustavat pitkälti fantasiarunojen ryhmää (ks. Isojärvi 1997).

Gottlundin ”kenttätyö” ei vastaa nykyisen etnografisen kenttätyön eettisiä periaatteita, eikä todennäköisesti vastannut seksuaalisen kanssakäymisen kohdalla hänen omana aikanaan. Kaltaisuus esimerkiksi 1800-luvun kolonialistisen antropologian puitteissa tehtyyn alkuperäiskansatutkimukseen on ilmeinen. Kulttuuriantropologi Pete Sigal kumppaneineen on käsitellyt tällaisia kenttätyökuvauksia *etnopornografian* näkökulmasta: heille käsite tarkoittaa ”erotisoidun materiaalin tuottamista vieraista ja toisista ihmisistä tutkimuksen oletetulle lukijalle” (Sigal ym. 2020, 4). Vaikka Sigalin ja kumppaneiden mukaan kaikki kenttätyö on ”penetroitumista toiseuteen”, he kiinnittävät analyysissään huomiota 1800-luvun tutkijoiden kolonialistiseen tapaan kuvata ja visuaalisesti hahmotella erotisoitua toiseutta (Sigal ym. 2020). Gottlundin ja seksirunojen tapauksessa epätasa-arvoiset asetelmat toistuvat, mutta ajan hämärtämäksi jää, millaisiksi Gottlund ajatteli lukijan, itsensä ja informanttiansa väliset suhteet.

Kuva 1. Gottlund, C. A. 1818: Pieniä Runoja Suomen Poijille Ratoxi. Osa I. Alkuperäinen käsikirjoituksen teksti: "Löysi nuoren neitosesta, Musta kulma koivukosta, Hieno helma heinikosta, Kätäni katu kaulan pääl, Näppit nousi nännän pääl, Tuosta valun vatsan pääl, [Reike tuntu nin syvällä, Kalus näätä nin hyvällä, Tuota ma murkajan munalla, Tyrkäian tyrän nänällä]" (Gotlundiana 54; via Isojärvi 1997).

Kuvan 1 runo, Läxin piennä kyntämääni⁴, julkaistiin Gottlundin kokoelmassa *Pieniä Runoja Suomen Poijille Ratoxi* (Gottlund 1818), jossa sen sisältämä yhdyntäkuvaus on sensuroitu katkoviivoin (ks. Kuva 1). Sensuroitu osio on neljän säkeen mittainen kuvaus kertojan käden vaeltelusta "syvään reikään", johon kertoja myös "tyrkkää" peniksensä. Runon julkaistun version katkoviivat aineellistavat jo 1800-luvun alkupuolella muotoutuneet kalevalamittaisen runon, seksuaalisuuden ja kansallisen kulttuuriperinnön ambivalentit suhteet, ja samalla ne myös heijastavat Gottlundin kenttätyön ja julkaisuprosessien ristipaineita. Katkoviivat osoittavat, että aineistonkäsittelyvaiheissa Gottlund sulki seksuaalissävytteiset runot ainakin osittain julkaisujen ulkopuolelle: vaikka käsikirjoitukset tallennettiin, suurelle yleisölle tarkoitetuissa kokoelmissa seksirunot olivat vain implisiittisesti läsnä. Katkoviivat eivät kuitenkaan vaienna, vaan jättävät graafisen jäljen vaietusta sisällöstä ja kiinnittävät lukijan huomion poissaolon kautta. Gottlund oli omistautunut aiheelle (Isojärvi 1997) ja kiinnostunut tarkemmankin etnopornografisen kuvauksen julkaisemisesta, mutta esimerkiksi *Pienistä runoista* teemat jäivät pois, mahdollisesti kustantajan toiveesta. Hän palasi teemoihin *Runola*-eepoksessaan (1840), joka tulikin tunnetuksi ja samalla tyrmätyksi eksplisiittisen seksuaalikuvaustensa vuoksi (Apo 2009, 7–8).

Katkoviivat runossa Läxin piennä kyntämääni viestivät siis erityisesti ympäröivän yhteiskunnan ihanteista ja torjunnasta. Rahvaan seksuaalisuuteen liittyvä poeettinen ilmaisu ilmaisee esimodernien yhteisöjen toisenlaisia käsityksiä seksistä, ruumiista ja sukupuolisuudesta (esim. Stark-Arola 2001; Kalkun ja Sarv 2014), ja Gottlundin sensurointipyrkimykset heijastavat

4 Ks. SKVR VI2 liite I, 2. Myös tässä julkaisussa seksiin liittyvät säkeet on sensuroitu.

näiden käsitysten törmäystä niin sanottuun moderniin eurooppalaiseen porvarillis-keski-luokkaiseen seksuaalimoraaliin. Tämä yhteiskunnallinen ilmapiiri oli vaikuttanut nykyisen Suomenkin alueella 1700-luvulta alkaen muun muassa ylempien luokkien ymmärrykseen sukupuolten polaarisuudesta, ”hyveellisestä perheihanteesta” ja seksuaalimoraalista, mutta se ei ollut varsinaisesti vielä tavoittanut alempia yhteiskuntaluokkia (esim. Löfström 1995; Vainio-Korhonen 2018, 244–245). Katkoviivat heijastavat myös luterilaisen kirkon tuolloin ajamia perhearvoja ja ydinperheeseen ja heteroseksuaalisuuteen liittyviä ideologioita, jotka olivat alkaneet muotoutua Suomen alueella 1600–1700-lukujen kuluessa (esim. Miettinen 2012; Saarimäki 2010) ja vakiintua 1800-luvun loppupuolella (Räisänen 1995). Tässä yhteydessä perheen ulkopuolisen seksin kuvaaminen oli sopimatonta sekä ylemmille luokille että rahvaalle.

Laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla Gottlundin – ja myös muiden kansanrunojulkaisijoiden – sensurointipyrkimykset todistavat Foucault’n tapaan ymmärrettyjen modernin seksuaalisuuden diskurssien ja esimerkiksi naisen ruumiin seksualisoinnin ja kontrolloinnin vakiintumista osaksi suomenkielistä seksuaalivalistusta ja terveysoppaita (ks. Räisänen 1995, 174). Samalla moderni seksuaalisuuden diskurssi asettui osaksi kalevalamittaisen runouden perinnöllistämisen prosessin kivijalkaa. Seksiin liittyvien säkeiden peittäminen heijastaa modernien diskurssien ja porvarillisen eetoksen tukahduttavaa puolta: kieltämällä ja torjumalla seksuaalisuuteen liittyvät elementit katkoviivat pyrkivät häivyttämään ruumiillisuuden, halun ja nautinnon mahdollisuuden. Samalla niihin kätkeytyy vallan ja kontrollin aspekteja: ne pakottavat rahvaan ruumiit hiljaisiksi ja määrittelevät vaikenemisella ja vaiennuttamisella, mitä on olla olemassa sukupuolisena olentona maailmassa. Foucault’lle 1800-luvun modernin seksuaalisuuden diskurssit eivät kuitenkaan ole pelkästään tukahduttamista, vaan myös sen rinnalla kulkevaa suorastaan ”pakonomaista” tunnustamista ja alati lisääntyvää puhetta seksuaalisuudesta. Alueet kuten psykiatria, lääketiede ja koulutus olivat samalla myös ihmisen ruumiiseen kohdistuvan vallankäytön välineitä. (Ks. Foucault 2013.)

Samaa tukahduttamisen ja tunnustamisen välistä dynamiikkaa on nähtävissä myös kalevalamittaisiin runoihin liittyvissä vastaanotoissa ja käytöissä sekä näiden suhteessa vuosisadan poliittis-moraalisiin ajatuksiin. Elias Lönnrot on kiinnostava esimerkki erilaisten seksuaalisuutta koskevien diskurssien risteämisestä. Yhtäältä hän keräsi seksuaalisuutta ja ruumiillisuutta koskevia kalevalamittaisia runoja Savon ja Karjalan alueilta ja suunnitteli niiden julkaisua (Timonen 2007); toisaalta hän toimi lääkärinä ja valisti kansaa esimerkiksi synnytys- ja sukupuolitautikysymyksissä (esim. Hämäläinen 2012). Lönnrotin *Suomalaisen talonpojan koti=lääkäri* -teos (1839) käsittelee muun muassa synnytyksen hoitoa sekä kupan ehkäisyä. Erityisesti jälkimmäisen hoidossa Lönnrot (emt., 96) korostaa ”haureuden” välttämistä. Lääkärin ominaisuudessa Lönnrot siis osallistui modernin diskurssien kautta ihmiskehojen tieteellis-tekniseen kontrollointiin. Paikoin paikallisen sukupuolimoraalin löyhyyden ja sukupuolitautilien kauhustelu lomittuu matkakertomuksissa seksuaali-aiheisten runojen kommentointiin ja niiden dokumentointiin kuvauksiin: Lönnrot kuvaa esimerkiksi Natalia-nimisen naisen ”huoruutta” ja samalla koko kylän ”veneristen potilaiden” määrää (ks. Tarkka 1998, 30, 33).

Lönnrotin 1820- ja 1830-lukujen kenttätyömatkoilla näkökulmat ihmisten seksuaalisuuteen ja erityisesti sen poeettiseen ilmaisuun poikkesivat lääketieteen tavoista ymmärtää ihmisen kehoa: runonkerääjä oli kiinnostunut kuuntelemaan myös rahvaan ajatuksia ja ilmauksia ruumiillisuudesta ja sukupuolisuudesta. Todennäköistä on, että Lönnrotin kohtaamiset

erityisesti miespuolisten informanttien kanssa olivat luottamuksellisia ja välittömiä (Timonen 2007; Tarkka 2005, 105), ja näissä tilanteissa Lönnrot virittäytyi esimodernien diskursioiden puolelle, niitä kuitenkin jatkuvasti omista positioistaan reflektoiden ja ainakin osin tarkoitushakuisesti.

Kiinnostavin ja laajamittaisin Lönnrotin seksuaaliperinnehankkeista on Senni Timosen vuodelle 1829 ajoittama *Kantele*-vihkon VI-osa (ks. Timonen 2007, 116 et passim.; Perttunen 1976, 90), johon Lönnrot oli koonnut runonkeruumatkoillaan ylöskirjaamiaan seksirunoja. Käsikirjoitus on voimakkaasti toimitettu, kenties julkaisua varten, ja sen on mitä todennäköisimmin tuntenut Lönnrotin lähipiiri, ainakin käsikirjoituksen kopioinut Carl N. Keckman (Timonen 2007, 113, 115–117). Analysoituaan kokoelman syntyprosessia ja sisältöä Senni Timonen toteaa, että Lönnrot artikuloi seksuaalisuutta yllättävällä tavalla: kokoelman keskiössä ei ole seksuaalisuus tai seksiaktit sinänsä, vaan runojen egon, nuoren miehen kokemusmaailman ja ruumiillisuuden törmäys häntä kontrolloivaan yhteisöön ja erityisesti yhteisölliseen haavoittavaan puheeseen, huhuihin, juoruihin ja häpäisyyn. Samalla Lönnrot esittää tähän ristiriitaan ratkaisun: runoilija–runolaulaja on vapaa runoissaan, laulaessaan seksistä. (Timonen 2007, 118–119.) Timosen tulkintaa voidaan soveltaa myös Lönnrotin omiin tarkoitukseen. *Kanteleen* VI-osan kansilehden motto, runoilijoita koskeva vapauden maksimi, ”Taiteilijoilla ja runoilijoilla on ollut täysi vapaus uskaltaa mitä tahansa” (Timonen emt., 98), koskee runolaulajaa, mutta myös runoeditoria eli Lönnrotia itseään. Runoilijan vapaus toteutuu siis sikermän myötä metatasolla, vaikka työ jäikin yksityiseksi tai pienessä piirissä kiertäväksi käsikirjoitetuksi lehtiseksi. Jos lääketiede oli Lönnrotille modernin ideaalien mukaisesti seksuaalisuuden tunnistamisen ja kontrolloinnin aluetta, kansanrunot ja niiden editointi edustivat kontrollin ja vapauden, tukahduttamisen ja ilmaisun jännitettä. Avoimeksi jää, johtuiko tukahduttaminen eli *Kanteleen* kuudennen vihkon julkaisematta jättäminen Lönnrotin omasta halusta ja luonteesta vaiko ympäröivän yhteiskunnan ”ajan hengen” paineista (ks. Perttunen 1976, 90; Timonen 2007, 116–117) – jos näitä tasoja voi toisistaan täysin erottaa.

Lönnrot ei avaa julkaisuissaan tai kirjeenvaihdossaan seksirunojen keräämistä tai editointia yllä mainitun Natalia-esimerkin rivivälejä enempää. Lähimmäksi Lönnrotin kenttäkokemuksia ja tilanteita, joissa seksirunoja mahdollisesti tuotiin esille, nykylukija pääsee matkapäiväkirjajulkaisujen lyhyiden katkelmien kautta. Esimerkiksi ensimmäisellä runonkeruumatkoillaan eteläisessä Karjalassa Suomen puolella Lönnrot osallistui Potoskavaarassa sekä häihin että juhannusjuhliin, joiden myös Senni Timonen (2007) arvelee olevan seksirunojen lähde. Matkapäiväkirjoista seksirunoihin liittyvät pohjavireet on luettavissa vain rivien välissä, joissa Lönnrot tuo esille hauskanpidon ja juhinnan teemoja. Lönnrot kuitenkin myös korostaa savo-karjalaisen rahvaan ylevyyttä ja ”säädyllyisyyttä” – alleviivaten samalla omaa kuulumistaan alempaan luokkaan: ”Minulla oli todellinen huvi kuunnella pöytäkeskusteluja. Vaikkei ainoatakaan herrasmiestä eikä pappia eikä nimismiestä ollut läsnä – minua näet pidettiin vertaisena, jota ei tarvinnut häikäillä – niin ei täällä tapahtunut mitään, joka olisi loukannut säädyllyisyyttä” (Lönnrot 1980, 74). Alkuperäisessä ruotsinkielisessä tekstissä Lönnrot (2002, 98) käyttää sanaa *anständighet* (säädyllyisyys, kohtuus, sopivuus), joka tässä yhteydessä ei viittaa niinkään tai pelkästään seksuaalimoraaliseen käyttäytymiseen vaan laajemmin moraaliseen hyveellisyyteen ja esimerkiksi alkoholinkäytön kohtuullisuuteen, johon Lönnrot samassa yhteydessä kiinnittää huomiota. Kuten Satu Apo toteaa kansanomaista ”paheen pesäkemallia” koskevassa tutkimuksessaan, säädyllyisyyden (tai säädyyttömyyden) puitteissa alkoholinkäyttö, seksuaalinen holtittomuus ja paheellisuus nähtiin yhteenkietoutuneina ja

ylisukupolvisina ilmiöinä (Apo 1995, 189–193). Lönnrot ei kuitenkaan tuo esille valtaosaa seksirunoja esittäneistä informanteistaan ”paheen pesäkkeen” edustajina. Pikemminkin hän korosti rahvaan ”ylevää ruumiittomuutta”, joka vastasi muinaisen suomalaisuuden symbolisen appropriaation ja kansakunnan rakentamisen tarpeisiin.

Tähän tarkoitukseen *Kantele*-vihkoa paremmin soveltui lyyristen runojen voimakkaasti toimitettu antologia *Kanteletar* (Lönnrot 1840). Satu Apo (1995, 75–88) on analysoinut sen sisältämiä seksuaali aiheisiä runoja ja yhdistää seksin, työn, juopottelun ja väkivallan teemat realistiseen tai naturalistiseen kansankuvaukseen. Temaattisesti *Kantelettaren* seksuaali aiheiset runot keskittyvät heteroseksuaalisen miehen näkökulmaan – useimmat niistä on julkaistu ”Poikien lauluina”. Aiheina ovat miehen fyysinen halu naiseen, esileikki ja yhdyntä, naisen haluttomuus tai paheellisen naisen eli ”huoran” houkutus – ”vain kaikkein suorasukaisimmat seksuaali aiheiset ja termit” puuttuvat, tiivistää Apo (emt., 84). Koska runojen muokkaaminen ja toimitustyö oli *Kantelettaressa* kauttaaltaan voimakasta, ei seksuaalikuvaoston hälventäminen ilmene katkoviivoina, vaan implisiittisinä valintoina.⁵ Vaikka Senni Timonen (2011, 24) korostaa *Kantelettaren* ja *Kanteleen* kuudennen vihkon eroja, on niissä hyödynnetty myös samaa runomateriaalia.⁶ Apo (emt., 83–84) korostaa Lönnrotin tietoista pyrkimystä kiistää porvarillinen taidemaku ja kunnioittaa ”alhaisuutta”: elämä koko kirjossaan ja karkeudessaan oli Jumalan luoma, ja siksi myöskään seksuaalisuutta ei voinut elämäntavan täydestä kuvasta retusoida pois.

Siveellisyys ja äänekäs hiljaisuus

Lönnrotin jälkeen seksirunoja tallennettiin arkistoihin koko 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun ajan. Satu Apo (1995, 12–13) on esittänyt tämän johtuneen folkloristiikan piirissä vakiintuneesta systemaattisesta ja laajamittaisesta maantieteellis-historialliseen metodiin pohjautavasta perinteen tallennustyöstä. Pyrkimys täydellisiin, kattaviin ja tarkkoihin aineistoihin johti myös seksuaali aiheiden tallentumiseen. Toisena syynä Apo mainitsee keräystyöhön rekrytoitujen rahvaan edustajat, joihin porvariston seksuaalisuuden tukahduttamisen diskursit eivät vaikuttaneet täysmittaisesti. Sisäryhmäläisenä rahvas tunnisti seksuaalitematiikkaan liittyvän perinteen ja pääsi luontevammin mukaan sen esitystilanteisiin. Monella kansankerääjällä oli kuitenkin ambivalentti suhde rahvaan elämänmuotoon. Esimerkiksi Vienan Kivijärveltä kotoisin ollut seksuaaliperinteen tallentajana ansioitunut kerääjä livo Marttinen oli myös kiivas kansan sivistystyön edistäjä, joka halusi muuttaa kansanomaista maailmankuvaa ja puhekulttuuria (Tarkka 2005, 85–86). Kerätyt aineistot jäivät pääosin julkaisematta.

Koko yhteiskuntaa ja erityisesti ylempien luokkien seksuaalisuus- ja ruumiillisuus käsitysten kenttää muokkasivat 1850-luvulta lähtien ajatukset *siveellisyydestä* (ruots. *sedlighet*). Sana, joka nykylukijan korvissa viittaa lähinnä häveliääseen seksuaaliseen käyttäytymiseen, oli 1800-luvulla kansakuntaan liittyvä poliittinen käsite: se oli olennainen esimerkiksi J. V. Snellmanin ajattelussa, johon vaikutti erityisesti hegeliläinen *sittlichkeit*-käsite. Hegeliläis-snellmanilaisessa ajattelussa siveellisyys merkitsi muun muassa uudistavaa ja yhteiskuntavastuullista

5 Tutkimuksessa eniten huomiota on saanut runon Armahan kulku (Lönnrot 1840 I:174) editiohistoria. Kansanrunolähteen ajatus on käännetty *Kantelettaressa* päinvastaiseksi ja sopimattomat sanat (”märkäkyrpä”, ”kuisaparao”) poistettu – ks. esim. Kaukonen 1984, 29, 228.

6 Esimerkiksi Juhana Kainulaisen Lönnrotille esittämä runo Akat saatavat sanovat (SKVR VII 2169) avaa *Kanteleen* VI:n osan ja se julkaistiin *Kantelettaressa* nimellä Akat sanovat (Lönnrot 1840 II:257) – ainoa toimituksellinen muutos on sanan ”koinuri” korvaaminen sanalla ”koipuri”.

poliittista toimintaa, jolla oli juurensa kansojen erillisyyksien ja tapojen erityisyyksien korostamisessa. Siveellisen kansalaisen toivottavaan käyttäytymiseen kuuluivat siis tässä ajattelussa "itsenäinen ja tietoinen asenne", "kansan yhtenäisyyden lisääminen" ja "järki". 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä sanaan liitettiin myös muita ominaisuuksia kuten "moraalisuus", "eettisyys" ja "vastuullisuus". Siveellisyyden seksuaalisuuteen liittyvät merkitykset enenivät 1900-luvulle tultaessa, vaikka jossain määrin siveellisyyden käsitteessä olivat alun alkaenkin mukana käsitykset perheestä ja erityisesti naisen roolista. Myöhemmin kuitenkin ajatukset "säädyllisyydestä" ja "sukupuolisiveellisyydestä" liitettiin voimakkaasti osaksi ajatusta siveellisestä elämästä, ja esimerkiksi naisasialiike käytti näitä konnotaatioita hyväkseen. Hegeliläis-snellmanilainen siveellisyysajattelu määritteli joka tapauksessa 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen suomen- ja ruotsinkielisiä käsityksiä "hyvän ihmisen" elämästä, ja heijasti mitä suurimmassa määrin yhteiskunnan modernisaatioprosessia. (Pulkinen ja Sorainen 2011.)

Seksiin liittyvien kalevalamittaisten runojen keruu-, vastaanotto- ja perinnöllistämisprosesseissa siveellisyyden käsitteen juonteet näkyvät erityisen selvästi. Siveellisyyden ihanne nivoutui koko runonkeruutoiminnan yhteiskunnalliseen motivaatioon: tähtäimessä oli kansan yhtenäisyyden ja tulevaisuuden rakentaminen, mitä varten luotiin strategisia muistamisen tapoja. Näissä siveellisyyden sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvät merkitykset kudottiin osaksi käsityksiä siitä, millainen on rahvaan ruumiillisuus ja miten sitä voidaan tai ei voida ilmaista. Vaientamisen käytäntöjen ja diskurssien mukaisesti seksiin liittyvät runot lakaistiin sivuun kansallisen kulttuuriperinnön keskiöstä, jossa tilaa saivat esimerkiksi eepiset runot ja esimerkiksi *Kantelettareen* sopivalla tavalla suodatetut lyyriset runot (ks. myös Hämäläinen 2022). Sivuuun jättämisen prosessi ei kuitenkaan ollut yksioikoinen: vaikka se heijastaa ylempien luokkien siveellisyyksikäsitteitä, liittyy kenttätöyöhön, kerääjien ja laulajien kohtaamisiin ja arkistointiin juonteita, joissa erilaiset seksuaalisuuden diskurssit, ajallisuudet ja käytännöt kamppailevat.

1900-luvun alkuun tultaessa runojen perinnöllistämisen vaiheita luonnehtii erityisesti institutionaalisuus ja arkistointi, jotka heijastavat aiemman vuosisadan ideologisia tavoitteita. Siveellisyyden vaade ja tästä seurannut vaikeneminen ja "hiljaisuus" värjivät seksirunojen vastaanottoa aina 1960-luvulle asti ja vielä pitkään sen jälkeenkin. Samalla runoaineiston käyttöä, tutkimusta ja tulkintaa leimasivat 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla oikeistokonservatiivinen nationalismi ja esimerkiksi sotapropaganda (Wilson 1976, 131–161, 181–195). Näissä puitteissa sellaisten käsitteiden kuin seksi ja ruumiillisuus eksplisiittinen käsittely ei ollut olennaista tai toivottavaa.

Perinnöllistämättä jättämiseen liittyvät tekstualisointikäytännöt ulottuvat runonkeruutalanteesta aineiston arkistointiin, editointiin, julkaisuun ja viimein tutkimukseen. Toisin kuin esimerkiksi Neuvostoliitossa (esim. Kulasalu 2013), seksiin liittyviä runoja ei kuitenkaan Suomen alueella missään vaiheessa varsinaisesti sensuroitu julkaisujen katkoviivoja voimakkaammin. Huolimatta ajan yhteiskunnallis-poliittisesta ilmapiiristä seksirunot pysyivät osana arkistokokoelmia, eikä niitä esimerkiksi piiloteltu, eristetty omiksi arkistosarjoikseen, varustettu epäilyttävästä sisällöstä huomauttavilla reunamerkinnoillä, leikeltä pois käsikirjoituksista tai muutoin tuhottu. 1900-luvun alkuvuosikymmenistä alkaen esimerkiksi Lönnrotin ja Gottlundin laajoja käsikirjoituksia – joista seksirunot olivat vain pieni osa – säilytettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston "Kaikkein pyhimässä", tummanpuhuvassa lasimaalausten koristamassa huoneessa arkistosalin takaosassa. Hauraita käsikirjoituksia pidettiin huoneessa sijaitsevassa puisessa kaapissa, josta ne otettiin esille ajoin tutkimusta

ja vierailijoita varten (H1). Kerrotaan, että seksuaaliperinteen olemassolosta ja sisällöistä tiedettiin arkistolaisten piirissä laajalti ja että esimerkiksi esimerkiksi Kaarle Krohn (1863–1933) tunki käsikirjoitusaineistot kuin omat taskunsa (H1). Aineistojen hienovaraiset näkymättömäksi tekemiset ja arkistojen hiljaisuudet ovat jo saaneet huomiota kriittisessä arkistotutkimuksessa (esim. Mikkola 2021). Perinnelajiperustaisesti järjestyssä kansanrunousarkistossa usean genren puitteissa käsitelty teema ei tarjoudu yksinkertaisesti tutkimuksen lähteeksi tai yleisön nähtäväksi, vaikka sitä ei aktiivisesti kätkeytäisi. Tämä rajoite pätee muihinkin vanhan runoaineiston sisällöllisiin teemoihin, ja sen perusteet eivät liity sisältöjen sensurointiin vaan aineiston järjestämisen perusteisiin kulloinkin vallitsevista tutkimusparadigmoista.

Timonen yhdistää vanhemman sukupolven (mies)folkloristit ”hurskaaseen uskonnollisuuteen ja porvarilliseen eetokseen”, mikä mahdollisesti selittää hiljaisuutta suhteessa teemoihin, jotka koettiin säädyttömiksi, vähäpätöisiksi ja kenties ”naismaisiksi”. Tämä näkyy siinä, että miestutkijat eivät käsitelleet esimerkiksi *lempeen* liittyviä taikoja tai synnytsyloitsuja tutkimuksissaan. Toisaalta myös naisfolkloristit vaikenivat – Hannu Launonen (1966, 375) huomauttaa, että esimerkiksi Elsa Enäjärvi-Haavio korosti kainouttaan analyyseissään ”lemmenkaihoa” ruumiillisen ”lemmenonnen” kustannuksella ja jätti ”ruumiillista läheisyyttä” kuvailevan säeaineksen siteeraamatta.

Lähes 90 000 runotekstiä sisältävässä kalevalamittaisten runojen antologiassa Suomen Kansan Vanhat Runot (SKVR) seksuaalirunoihin, aiheisiin ja termeihin ja niiden sensurointiin on suhtauduttu vaihdellen pitkän julkaisuprosessin aikana (1908–1948, lisäosa 1997).⁷ Paikoin seksuaalitermit kuten genitaalinitykset vittu ja kyrpä on painettu sellaisinaan (esim. SKVR IV3 3395, SKVR XIII1 555), joskus väliviivoin lyhennettynä (”k-”; esim. SKVR VII5 loitsut 4803), joskus jopa käsikirjoituksessa lyhennettyä muotoa täydentäen (”v[ittu]” SKVR XII2 6217). Runo- tai runoaihelmahakemisto myös paljastaa, että esimerkiksi fantasiarunoihin kuuluva Vitun ja kyrvän taistelu on julkaistu SKVR:ssä yhdeksänä toisintona, joko itsenäisenä runona tai runoketjujen osana. Koko runoryhmän tasolla seksuaalimaiheiset runot on kuitenkin SKVR:stä sensuroitu, ja esimerkiksi loitsuteksti on voitu jättää painamatta merkinnällä ”Jätetty sopimattomana tästä pois; ks. käsik.” (SKVR I4 1673 a).

Laajalla yhteiskunnallisella tasolla aineistoon liittyvän hiljaisuuden tai ainakin ylenkatseen voidaan tulkita liittyvän esimerkiksi luterilaisiin perhearvoihin ja ydinperheeseen liittyviin ideologioihin, jotka olivat alkaneet muotoutua myös nykyisen Suomen alueella 1600–1700-lukujen kuluessa (esim. Miettinen 2012; Saarimäki 2010). Kiinnostavaa toki on, että 1900-luvun alkuvuosikymmeniin osuvat myös yhteiskunnallisesti merkittävät työväen ja naisliikkeet, joissa siveellisuuden käsitettä ja ideaaleja venytettiin tai ainakin jossain määrin arvioitiin uudelleen (esim. Elomäki 2011). Kansanrunouden tutkimuksessa ja näin ollen pitkälti myös runojen vastaanotossa poliittisiksi arvoiksi kuitenkin nousivat oikeistolaiset koti, uskonto ja isänmaa (esim. Wilson 1976; Stark 2021). Yhdistettynä aiemman vuosisadan siveellisyysretoriikkaan tämä johti osaltaan siihen, että 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla kansanrunojen ”ruumis” tulkittiin laadultaan henkiseksi ja raikkaaksi. Se oli jaettu ja yleväksi kohotettu, ruumiinaukoton ja aseksuaalinen kansanhengen tiivistymä, ei lihallinen tai materiaallinen toimija.

7 Seksiteeman vuoksi sensuroitujen runojen verkkojulkaisua osana muuta julkaisematonta kalevalamittaista runoaineistoa valmistellaan (<https://skvr.fi/julkaisematonta>). Tilastollista tietoa julkaistujen ja julkaisemattomien seksirunojen määrästä on vaikea saada, koska seksuaaliteema tai -aihe ma saattaa esiintyä runoissa eri laajuusina tekstiyksikköinä ja eri lajeissa.

Rahvaan ylevöitetyyn ruumiin topokseen liittyy kiinteästi ajatus kalevalamittaisen kansanrunouden epäaistillisuudesta tai "suorastaan eroottisen tunteen" puuttumisesta. Selkeimmin tämä näkyy Viljo Tarkiaisen kansanrunoustieteellisissä teksteissä (esim. Tarkiainen 1934, 42) ja kulminoituu hänen analyysissään runosta Jos mun tuttuni tulisi (Tarkiainen 1921). Runon egon kiihtyvä "houriva alttius" ei Tarkiaisen mukaan ilmennä sentimentaalisuutta, vaan "luontoperäistä intohimon paloa ja mielikuvituksen juopumusta", ja "intohimoinen ikävöinti pusertuu kuin verenhuuhto pakahtuvasta rinnasta" (Tarkiainen 1921, 107–108). Tarkiaisen kuvaus pyrkii sublimoimaan seksuaalisuuden ruumiittomaksi – vaikka kyseessä on runo, joka toimii päinvastoin, ruumiillistaen kaiken kaipauksen.

Pitkän 1800-luvun aikana ruumiillisuuden käsittelyssä oli kuitenkin muutama poikkeus, niin keruutyöskentelyssä, tutkimuksessa kuin taiteen alalla. Kiinnostavinta aineistoa tarjoavat livo Marttisen seksuaali aiheita käsittelevät perinnekeräelmät, joissa törmäävät eliitin ja rahvaan siveellisyysretoriikat.⁸ Marttinen tallensi 1900-luvun alkukymmeninä laajamittaisesti kotikylänsä Vienan Kivijärven perinnettä ja laati "erityisenä suljettuna osastona vihon", joka sisälsi "epä-siveellisiä lausemuotoja" eli anaali- ja genitaaliterminologiaa sisältävää perinnettä.⁹ Hän tulkitsi karkean kielenkäytön merkiksi kansan äärimmäisestä ja vanhakantaisesta siveellisyydestä: kansa on niin viaton, että se "ei edes huomaa pitää" näitä ilmaisia tai teemoja epä-siveellisinä. Niinpä seksuaalisuudesta ja "naimisasioista" puhuttiin avoimesti ja kainostelematta myös lasten kuullen. Vuosisadan alkukymmenten murroksissa kansan siveellisyys, "raikas viaton rattoisuus", "entis-ajan perinnäis-siveelliset tavat" ja "kalevalainen henki" kuitenkin murenivat.¹⁰ Vaikka Marttinen ei asiaa avaakaan, voidaan olettaa, että kielenkäyttö ei tästä muuttunut, mutta sen idealisoiva tulkinta menetti relevanssinsa.

Kansatieteilijä Albert Hämäläinen julkaisi "ihmisruumiin substanssia" ja magiaa käsittelevän tutkimuksensa 1920-luvulla ja tarkasteli siinä muun muassa kuukautisveren käyttöä osana lemmenmagiaa (A. Hämäläinen 1920). Tutkimuksessa ei kuitenkaan julkaistu kansanrunoja, ja kuukautisveri-sana korvattiin latinankielisellä ilmauksella *sanguis menstruus* osana suomenkielistä tekstiä. 1924 julkaistu Samuli Paulaharjun *Syntymä, lapsuus ja kuolema* (1995) käsittelee perinneaineuksen valossa sekä sukupuolten väliset suhteet että ihmisen elinkaaren sikiämisestä kuolemaan. Teoksessa kuvataan "sukupuoliseen yhteyteen" liittyviä kieltoja (mt., 28), "siveyssääntöjä" (mt., 24) sekä kuukautisiin eli *pesömisiin* liittyviä uskomuksia ja käytänteitä (mt., 15–18) suoraan mutta jo aikalaisten vierastamaan pakinoivaan tyyliin (Laaksonen 1995, 244) – karjalankielisten termien käyttö toimii lukijaa etäännyttävänä tekijänä. Teoksen sisällön arkaluontoisuutta heijastaa sen hankala julkaisuprosessi (mt., 243–247) sekä se, että U. T. Sireliuksen laatima kansatieteellinen kysymyslehtinen, jonka avulla aineisto on kerätty, sai etnografien keskuudessa sangen nuivan vastaanoton: vastaajia kertyi vain kahdeksan (mt., 243). Lemmennostoon ja lempeen liittyvät runostot ja kansanuskokäytännöt jossain määrin kuitenkin tunnettiin myös tutkijapiirien ulkopuolella, sillä esimerkiksi opettaja Vilho Rantasalo julkaisi "romantisoidun kuvauksen" lemmenkylvetyksestä 1950-luvulla (via Sallamaa 1967, 2) ja perinteenkerääjä ja kirjailija livo Härkönen (1903) tuotti "lemmensekaisen huvinäytelmän" *Lemmennosto*. Esimerkit kuvaavat 1900-luvun alkupuolen ruumiillisuuteen liittyvien runojen vastaanoton kahta puolta: romantisoitua ylevöitystä ja naurunalaiseksi

8 Esim. SKS KRA Marttinen 7:4154. 1911; E 80:4348, 2.1912; E 82:38–39, 42–43, 47–48, 57–58. 1902; E 83: 3, 8–10, 45, 222–223. 1902; F:b)1553, 32–33. 1926.

9 SKS KRA Marttinen 7:4154. 1911.

10 SKS KRA Marttinen 1925, b)1553, 12–13.

tekemistä. Näistä jälkimmäinen on eräs perinnöllistämisen juonteista, jota käsittelemme tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Tutkimuksissa vähäiset seksiin ja esimerkiksi sukupuolielimiin liittyvät viittaukset kuitattiin latinakäännöksin Hämäläisen teoksen lisäksi myös Matti Kuusen sananlaskujulkaisussa *Vanhan kansan sananlaskuviisaus* (Kuusi 1953). Esimerkiksi sananlasku "Maasta leipä kynnetään, vitusta väki tulee" on Kuusen julkaisussa esitetty muodossa "Maasta leipä kynnetään, *ex cunno* väki tulee" (ks. myös Apo 1995, 39). "Vitun" kaltaisten sanojen välttäminen julkaistussa tekstissä heijastaa ajan ja kustannusalan kieli-ideologioita eikä välttämättä Kuusen omia valintoja: "vittu" kuului tabusanojen kategoriaan, joita koko (eliitin muodostama) standardikielen käyttäjäjoukko vältti huolitellussa kielessä. Tällaisten sanojen kieltäminen heijastaa usein pelkoa normien rikkomisesta, loukkaamisesta, synnistä ja jopa yliluonnollisista seuraamuksista. Tabusanojen välttäminen on performatiivista ja siten sosiaalisen kommunikation väline. Tiettyjen ilmaisujen välttely heijastaa tiettyjä asenteita keskustelukumppaneita, lausumaa tai puhetilannetta kohtaan välittäen näin jotakin puhujan omista identiteettipositioista. (Esim. McIntosh 2020.) Kuusen tapauksessa latinankieliset sanat toimivat samoin kuin aiempien julkaisujen katkoviivat: ne osoittavat säkeiden toimittajan/julkaisijan ajatuksia ympäröivän yhteiskunnan normeista ja heijastavat pelkoa normien rikkomisesta. Latinan käyttö myös vahvistaa Kuusen omaa asemaa osana eliittiä, joka snellmanilais-hegeliläisessä hengessä vältti "epäsiveellisyyttä" ja "syntiä" pyyhkimällä kansanomaiseksi ymmärretyyn ruumiillisuuden tutkimuksen kohteena olleesta kielestä.

Kuusi oli innokas kielenhuoltaja ja -uudistaja, joka seurasi kieleen liittyviä debatteja ja oli usein itse niiden keskiössä (esim. Krogerus 2014). Sananlaskujen tapauksessa tabusanojen välttäminen paitsi heijasti eliitin standardikielen ja ruumiillisuuden porvarilliseen eetokseen liittyviä ideologisia sävyjä myös korosti eroa sananlaskun alkuperäisen käyttäjäjoukon ja julkaisijan/lukijan välillä. Tällaiset kansanomaisen ruumiin ja ruumiillisuuden tukahduttamiset kuvastavat seksirunojen perinnöllistämisen ja perinnöllistämättä jättämisen valtdynamiikkoja, jotka väistämättä heijastavat yhteiskuntaluokkien välisiä kuiluja. Eliitin tavalla käyttää latinaa ja tähdentää sen kautta kansankielen tai puheenaiheen sopimattomuutta on suomen- ja ruotsinkielisissä yhteyksissä pitkät juuret: esimerkiksi 1600–1700-lukujen tuomiokirjoissa "*salva venia*"-ilmaisulla ("luvalla sanoen") osoitettiin sopimattomat, karkeat ja julkeina pidetyt ilmaukset. Toisaalta karkeudet saatettiin ruotsinkielisessä tekstissä ilmaista myös suomeksi, millä alleviivattiin niiden rahvaanomaisuutta ja sivistymättömyyttä. (Vilkuna 2010, 107–113.)

Latinan käyttö kulminoitui koko pitkän 1800-luvun ja sitä aiempienkin vuosisatojen raskaat luokkaerot ja rahvaan ruumiillisuuteen liittyvät ristiriitaiset jännitteet. "Vitun" tai kuukautisveren korvaaminen latinalla toi tekstualisoitinkäytäntöihin myös erityisesti naisen seksuaalisuuden kontrolloinnin ja representoinnin ihanteet: pitkän 1800-luvun aikana muotoutunut neitseellinen ja samalla hedelmällistä äitiyden lupausta ilmentävä Suomi-neito toimi erityisesti ylempien luokkien naiskuvan ihanteena (Valenius 2004, 119–120). Latinankieliset sanat tutkimusteksteissä materialisoivat yläluokan kuvan naisesta, jonka "vittu" ja kuukautisveri olivat vain implisiittisiä ja äärimmäisen yksityisiä, mutta samalla lupauksia aviollisesta lisääntymisestä ja hedelmällisyydestä isänmaan huomassa ja puolesta (ks. Räisänen 1995, 174–182).

Seksuaalinen vallankumous, hiljaisuuden rakoilu ja naistutkimus

Kuten muuallakin yhteiskunnassa, seksuaalisuuteen, perheeseen, lisääntymiseen ja siveellisyyteen liittyvän porvarillisen eetoksen haastoi seksirunojen osalta nuorten vasemmistolainen kulttuuriradikaali liikehdintä. Suomen valtio oli kontrolloinut seksuaalisuuteen ja seksiin liittyvää materiaalia muun muassa lainsäädännön avulla koko 1900-luvun ajan: esimerkiksi laki epäsideellisten julkaisujen levittämisen ehkäisemisestä oli säädetty vuonna 1927 ja se kumottiin 1998. 1960-luvulla vasemmistolainen radikaali nuorisoliike nosti esille seksuaalimoraaliin, lainsäädäntöön ja sosiaaliseen ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyviä keskusteluja. Näiden myötä Suomessa ja muualla Pohjoismaissa astui voimaan muun muassa vapaa aborttioikeus sosiaalisten syiden perusteella (1970) ja homoseksuaalisuuden dekriminalisointi (1971). Lisäksi seksuaalikasvatus aloitettiin kouluissa (1972). (Helén ja Yesilova 2006; Paasonen 2009.) Nämä poliittiset päätökset heijastavat laajempaa yhteiskunnallista murrosta. Siveellisyysajattelun värittämästä vaikenemisestä, jossa kansakunnan ja kansakuvan ruumiillisuutta kontrolloitiin ja tyhistettiin, siirryttiin kohti yksilöajattelua: avioliitto ja perhe-elämä eivät enää olleet (hetero)seksuaalisuuden representoinnin ytimessä (Helén ja Yesilova 2006, 269). Esitämme, että tämä murros mahdollisti myös kalevalamittaisen kansanrunouden tulkinnaissa tuotetun kansakuvan laajenemisen kohti yksilön lihallisuutta ja ruumista. Subjektiviivisen toimijuuden oletuksen levitessä koskemaan myös rahvasta tuli mahdolliseksi kuvitella ja käsitteellistää myös runolaulaja henkilöksi, jolla oli ruumis, ja jonka historiallinen merkitys ei rajoittunut tapaan, jolla hän edusti kollektiivista kansaa tai kansansielua. Kansakuva siis murtui monilta suunnilta kun yksilön ja kollektiivin sekä ruumiin ja sielun dikotomiat suhteellistettiin. Liikkeessä oli myös käsitys korkeasta ja matalasta kulttuurista.

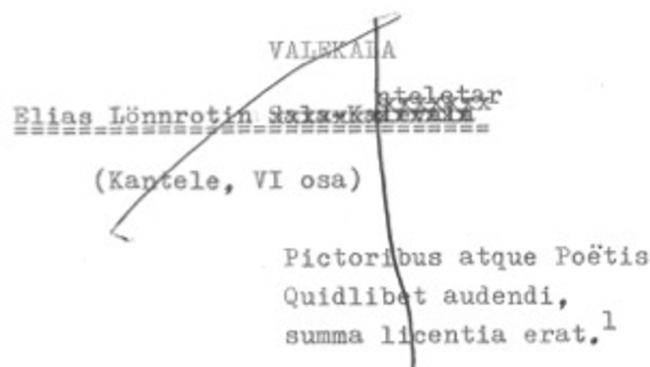
Folkloristiikan kentällä seksuaalisuuskäsitysten murroksessa oli paradoksaalisesti ratkaisevassa asemassa aiemmin latinaan turvautunut professori Matti Kuusi, joka avasi kansanrunouden tutkimuksen kohdetta nyky- ja populaarikulttuureihin ja esitti virkaanastujaisesityksessään myös uudenlaisen arvottamisperiaatteen: ”Kemialle ja kansanrunoudentutkimukselle ei ole olemassa saastaa” (Kuusi 1959). Kuusi kuului ikänsä puolesta sotasukupolviin, mutta asettui Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa uuden tutkijasukupolven radikaaliksikin johdohahmoksi – hänen valintansa Helsingin yliopiston suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen professoriksi heijasti sekin hegemoniakamppailua vanhakantaisen ja uuteen kurottavan folkloristiikan välillä ja herätti voimakkaita tunteita seuran piirissä (Häggman 2015, 173–182; 207). Suomalaisen kirjallisuuden kaanonin rakentavaan teossarjaan *Suomalainen kirjallisuus* Kuusi toimitti ensimmäisen, ”kirjoittamatonta kirjallisuutta” käsittelevän osan, jossa myös kalevalamittaisen runouden seksuaaliteemat otettiin niukasti ja asiallisesti esiin: Kuusi löytää kalevalaisesta runoudesta sekä eroottista lyriikkaa, ”pikkurivo[a] rakauslaulun parodia[a]” että ”uskomattoman runsa[an] fallisti[s]en kansanperin[teen], josta ei puutu vanhakantaista fallos-vagina-epiikkaa” (esim. Kuusi 1963, 403, 352). Ensimmäisiä kriittisiä kannanottoja folklore-aineistojen kohdalla on Hannu Launosen freudilaisuudesta inspiroitunut katsaus seksuaaliarvoitukseen vuodelta 1966. Kirjoitelma alkaa suoralla hyökäyksellä aiempia tutkijasukupolvia vastaan:

Tutkijat ovat syrjineet eroottista kansanperinnettä ylipäänsä kaikkialla ja eritoten Suomessa. Häveliäät julkaisijat ovat syyppäät sen siivon mutta erheellisen kuvan luomiseen, jonka mukaan kansanrunous on miltei antiseptisesti epäaistillista. [...] Vaikka tutkimuksia puuttuu, ei silti puutu lausumia suomalaisen kansanrunouden puhdashenkisyydestä [...]. (Launonen 1966, 374.)

Launonen esittää hypoteesina, että ”sitkeä käsitys kansanrunoutemme kainoudesta pohjaa tutkijain omaan häveliäisyyteen” (emt., 375), mikä tuo samalla ensi kertaa esille myöskin tutkijayksilöstä seksuaalisena olentona. Ensimmäinen seksirunoja ilman sensuuria käsittelevä tutkimus osuu samoihin vuosiin. Kari Sallamaa, vasemmistoaktiivi ja myöhempi kirjallisuustieteen professori, sai vuonna 1967 valmiiksi *Lemmenkylvetyksytänne* -sivulaudaturtyönsä suomalaisen ja vertailevaan kansanrunoutentutkimukseen. Lempeen liittyviä loitsuja ja käytäntöjä käsittelevä työ pohjasi Suomessa, Virossa ja Neuvostoliitossa säilytettyihin arkistoaineistoihin. Sallamaan opinnäyte katkaisi snellmanilais-hegeliläisen kansanrunouden ruumiittomuuden ideaalin. Kansan kehoista tuli tutkimustekstissä fyysisiä ja ruumiillisia, toisaalta myös avoimen feminiinisiä. ”Valintakriteerinä olen pitänyt sitä, että on suoritettu perusteellinen, koko ruumiin käsittävä kylvetys tai pesu jossakin muodossa”, toteaa Sallamaa aineistoa kuvatessaan (1967, 6).

Seksirunot tavoittivat erityisesti arkistoaineistojen parissa työskentelevät folkloristit, ja esimerkiksi professori Matti Kuusi ehdotti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hallitukselle niiden julkaisemista osana ”Kansanhuumori II”-kokonaisuutta vuonna 1981. Hän tarjosi hallitukselle toimitetun käsikirjoituksen nimellä *Valekala. Elias Lönnrotin ym. valitut underground-muinaisrunot* (Kuusi 1981; ks. Kuva 2). Käsikirjoituksen johdannossa hän toteaa, että ”1980-luvulla tuskin on enää aihetta pitää tätä osaa Lönnrotin elämäntyöstä ja kansamme hengenperinnöstä piilossa suurelta yleisöltä. Kuva entisajan suomalaisten elämännäkemyksestä jäisi vajaaksi ilman kansanomaisen runon ja proosan suorasukaista, jopa kaunopuheista seksusmyönteisyyttä.” Vaikka sisältö on sensuroimaton, latinan kielen häveliäs käyttö pitää pintansa julkaisuhankkeen perusteluissa: on kyse ”seksuksesta” (lat. *sexus*), ei seksistä. Käsikirjoitus sisältää lyhyen laajalle yleisölle suunnatun johdannon lisäksi pääosin Lönnrotin *Kantele*-sarjan julkaisemattoman kuudennen osan runoja, mutta myös joitakin muita näytteitä.

Kuva 2. Matti Kuusen (1981) *Valekala*-käsikirjoituksen nimiö sivu. Runokokoelma alkaa samalla latinankielisellä lainauksella kuin Lönnrotin *Kantele*-vihko VI: ”Taiteilijoilla ja runoilijoilla on ollut täysi vapaus uskaltaa mitä tahansa”. SKS:n arkisto. SKVR-hankkeet/julkaisut (Senni Timonen).

Nimiösivulla *Valekalan* alotsikkaa on käsikirjoitusvaiheessa korjattu kahdesti: vanhin kerrostuma ”Elias Lönnrotin Sala-Kalevala” on ensin korjattu muotoon ”Elias Lönnrotin Sala-Kanteletar” ja viimein viivattu yli. Muutoshistorian tuloksena palimpsesti kertoo paljon kalevalamittaisen seksuaalirunoston perinnöllistämisen pitkistä juonteista. Ensinnä Kuusi leikittelee jo 1960-luvulla virinneellä ajatuksella kansanperinteen salatusta eroottisuudesta ja *Kalevalan* sensuroidusta luonteesta – käsillä oleva käsikirjoitus tulisi paljastamaan nämä salat.

Salatuksi on kuvattu ensin voimakkaimmin perinnöllistetyn ja kanonisoidun kansanrunojulkaisun, *Kalevalan* todellinen olemus. Implisiittinen väite lieventyy, kun salatuksia ja nyt paljastettavaksi esitetään kanonisoinnin osalta marginaalisempi ja ongelmallisempi (ks. Hämäläinen 2022) *Kalevalan* "sisarteos", *Kanteletar*. Apon luenta *Kantelettaren* seksuaaliteemoista näyttää, että jälkimmäinen rinnastus on osuvampi. Suunnitelmista huolimatta Kuusi ei lopulta linkittänyt julkaisuhankettaan tunnustettuihin kulttuuriperintösymboleihin, vaan päätyi antamaan sille uuden, subversiivisuudella leikittelevän ja populaarikulttuurisen kontekstin. Kyse oli virallisen kulttuurin kiistämisestä, "undergroundista". Kehystyksen viimeisteli kuitenkin viittaus arvokkaaseen yleiseurooppalaiseen kulttuuriperintöön: alakotsikko täsmentää käsikirjoituksen olevan "liite suomalaisen Decameroneen".

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hallitus kieltäytyi julkaisuehdotuksesta lyhytsanaisesti. Toukokuussa 1981 päivätyssä pöytäkirjassa todetaan, että "Prof. Matti Kuusen suunnitelmaan julkaista kokoelmana Elias Lönnrotin Kantele VI-vihkoseen sisältyvää ym. kalevalamittaista seksuaalialieheista runoutta suhtauduttiin torjuvasti; katsottiin, että aineisto on ainoastaan tutkimustarkoituksiin käytettävissä ja tutkimusten yhteydessä julkaistavissa".¹¹ Kuusen ehdotuksessa ja seuran hallituksen vastauksessa törmäävät kiinnostavasti monet arvoasetelmat, joita 1980-luvun Suomessa seksuaalisuuteen liittyi. Hallituksen nuivasta vastaantotosta on luettavissa hegeliläis-snellmanilainen siveellisyyspolitiikan kaikuja ja pyrkimys elitistiseen, rahvasta kosiskelemattomaan julkaisupolitiikkaan, vaikka tutkimus, Matti Kuusen johtamana, näyttäytyikin erillisenä, rohkeampana saarekkeena (ks. Häggman 2015, 173–194).

Kuusi alleviivasi runojen "välttämättömyyttä" ja tärkeää roolia kansanomaisessa ilmaisussa: "Vuosisadasta toiseen nämä hilpeät ja karkeat jutut ovat olleet välttämätön osa täkäläistä hengenilmastoa". Hän kehysti ne omiin sota-ajan mieskulttuurimuistoihinsa nojaten osaksi miesten "fallistista" huumoria ja "naurun remahtelua" "oluthumalan kirvoitettua mielet ja kielet". Kuusen kehystyksessä runot asettuvat maskuliinisen räävittömyyden kontekstiin, jossa esimerkiksi näyttäytyy myös vuosikymmen aikaisemmin julkaistu, pääosin rekilaulumittaisia lauluja sisältävä *Isojen poikien lauluja* -levy (1971) tai jätkäperinteen antologia *Jätkät sen kun porskutaa* (Holttari ym. 1970). Samalla hän tulee korostaneeksi kansalliseksi mielletyn kulttuuriperinnön "reheviä" "underground"-puolia, joissa kulttuuriperintö nähdään kansanomaisuuden, ruumiillisuuden ja näiden varaan rakentuvan autenttisuuden kautta yleistyksen ja yläluokkaisen jalouden asemesta. Valekalan kohtalo toistaa kymmenen vuotta aikaisempaa tapahtumasarjaa, jossa Matti Kuusi oli kansanrunousarkiston nuoren kaartin johdolla ajanut jätkäperinnekeruun tulosten julkaisemista antologiana – seuran johtokunta antoi sisällöltään sopimattoman ja ruokottoman teoksen kaupallisen kustantamon julkaistavaksi (Häggman 2015, 189). Vastaavanlainen asetelma on nähtävissä esimerkiksi 2020-luvun suomalaista kulttuuriperintöä koskevissa institutionaalisissa aineistoissa, joissa korostuu raaka työ, "luonnollisuus" ja kansanomaisuus keskieurooppalaisen yläluokkaisten, esimerkiksi linnoihin ja monumentteihin keskittyvien kulttuuriperintökäytäntöjen sijaan (Mäkelä 2022). Rehevyys ja alakulttuurisuus ovat kuitenkin Kuusen käsikirjoituksessa maskuliinista aluetta, vaikka kokoelma sisältääkin joitakin naisten laulamia tai ainakin naisen näkökulman tarjoavia runoja (esim. Nussipa ennen miehet nuoret; Pillu valloillaan).

11 SKS arkisto. SKVR-hankkeet/julkaisut (Senni Timonen). Ote pöytäkirjasta. Pöytäkirja 5/1981. Hallitusta johtivat Pertti Virtaranta (pj.) ja Väinö Kaukonen (vpj.) – muut jäsenet olivat Lauri Honko, Matti Sarmela, Maria-Liisa Nevala, Veikko Anttila ja Pentti Leino (Häggman 2015, 484, 488).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisupolitiikka oli johdonmukainen. Vain muutamaa vuotta Kuusen ehdotuksen jälkeen seksuaalimaiheisiin, erityisesti lemmentaikoihin liittyviin arkistoaineistoihin käyttö- ja julkaisuluvat 1984 saanut Marja Paasio ehdotti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle aineistokokoelman julkaisemista. Ehdotus torjuttiin jyrkästi jo idea-tasolla. Paasio lähestyi kaupallista kustantajaa, ja Otava tarttui ideaan. Lemmentaiat-nimellä kulkenut käsikirjoitus julkaistiin nimellä *Pilvihin on piian nännit* 1985 (Paasio 1985).¹² Kirja rakentuu naisruumiin ja seksuaalisuuden ympärille: sen luvut käsittelevät muun muassa neitsyyttä, kuukautisia ja synnytystä, ja niiden taustalla ovat sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran että Kotimaisten kielten keskuksen aineistot. Kirja on kehystetty teoksen johdannossa ”kansanomaiseksi sukupuolietoudeksi” (emt., 9), ei huumoriksi. Julkaisun toisen painoksen (2004) takakannen mukaan teos oli Suomen kirjastoissa vuoden 1985 varastetuin kirja.

Paasion projekti heijastaa ajan henkeä ja seksirunojen kannalta merkittävää tutkimusellista muutosta, joka oli käynnistynyt Yhdysvalloissa ja saavuttamassa Suomen. Naistutkimus (*Women’s studies*, nyk. sukupuolentutkimus) vakiintui nopealla aikataululla omaksi oppiaineekseen Suomessa 1980-luvun lopussa, ja sen esikuvat olivat kansainvälisessä naisliikkeessä ja USA:n tutkimuskentällä (esim. Järviö 2009; Saarinen 1986). Suomalaiseen folkloristiikkaan naistutkimus tuli mukaan heti ensi metreillä erityisesti muutaman aktiivin kuten Aili Nenolan, Senni Timosen ja Satu Apon tutkimusten ja yhteiskunnallisen toiminnan myötä. Naistutkimus loi uuden suuntauksen, joka heijastui seksirunoja laajemmin koko folkloristiikkaan ja kalevalamittaisen runon tutkimukseen. Keskiöön nousivat sukupuolittunut ja lihallinen ruumis, naisen toimijuus yhteiskunnassa sekä folklore kiistämisen välineenä (Nenola 1990). Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että seksirunoja alettiin tutkia osana yhteisöjen merkityksenantoa ja arkea, ja samalla huomioitiin myös naisten ja naisen sukuelimen toimijudet. Runoja ei sensuroitu tutkimusteksteissä tai muissa esityksissä. (Esim. Piela 1990.) Tähän pisteeseen pääseminen ei kuitenkaan ollut erityisesti naistutkijoiden kannalta kivutonta, kuten Satu Apo kuvaa:

1960-luvun lopun kansallisten tieteiden opiskelijana jouduin tekemisiin vanhan kulttuurinationalismin viimeisten vihantojen kanssa. Tieteentekoon kuului eräänlainen kaksinaismoraali: tutkijat toki tunsivat kansankulttuurin kokonaiskuvan vähemmän siivoinekin piirteineen; ”karkeudet” kuitenkin sivuutettiin useimmissa yleisesityksissä, hyvin monissa aineistoantologioissa ja joskus myös tutkimuksissa.

Tutkijapolvi, johon liityin, ei tätä enää hyväksynyt. Seksuaalisuuteen, ruumiillisuuteen ja aggressioon kytkeytyvät teemat ja ilmaiset haluttiin nostaa päivänvaloon. Naistutkijatkin ottivat itselleen ”karkeiden aineistojen” tutkimus- ja julkistamisvallan. 1970-luvun pioneerit saivat osakseen oudoksuntaa, huvittuneisuutta ja paheksuntaakin [...]. (Apo 1995, 8.)

Yllä oleva lainaus osoittaa, miten pitkän 1800-luvun aikana vallinnut porvarillisen eetoksen sävyttämä siveellisyys- ja tukahduttamisajattelu törmäsi 1960-luvulta alkaneen seksuaalisen vallankumouksen akateemisiin jälkimaininkeihin. Tässä tiede- ja kulttuuripoliittisessa ristipaineessa seksirunoihin liitettiin sekä ”karkeuden” mielikuvia että toiveita tavoittaa jotakin entisajan kansanihmisen ruumiillisuudesta ja seksuaalisuudesta. Naistutkimus joka tapauksessa sinetöi ainakin suomalaisen tutkimuksen kentässä siveellisyyden aikakauden loppumisen ja loi oudoksunnasta huolimatta pohjan seksirunojen analyttiselle ja systemaattisemmalle tutkimukselle.

12 Marja Paasion ja Lotte Tarkan puhelin- ja sähköpostikeskustelut 2.12.2022.

Aineistomme viimeisin otos onkin *Suomen Kansan Vanhat Runot* -sarjan viimeinen XV-osa, joka julkaistiin vuonna 1997 ja joka sisälsi muun muassa valtaosan Elias Lönnrotin seksiä koskevista aiemmin julkaisemattomista runoista. Niteen julkaisi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, joka näin siis päätti linjakseen ottamansa seksuaalisuuteen liittyvien runojen julkaisuhiljaisuuden. Johdannon teokselle kirjoittivat Senni Timonen ja Matti Kuusi, joka pääsi vihdoin julkaisun Alkusanoissa toteamaan, että ”tutkimukselle nämä runot ovat arvokas, viime vuosiin saakka syrjitty lähde” (Kuusi ja Timonen 1997, XXXII). Tekstissä ei ole enää mukana 1980-luvun maskuliinista huumorikehystystä.

Naistutkimus vaikuttaa yhä runojen tulkintaan myös yhteiskunnallisesti: esimerkiksi Satu Apon *Naisen väki* -kokoelma (1995) kuuluu edelleen populaaristikin luettujen suosittujen suomenkielisten folklorististen tutkimusten joukkoon. Naistutkijat ja seksirunot alkoivat myös 1900- ja 2000-luvun taitteeseen tultaessa näkyä enenevässä määrin mediassa ja yhteiskunnallisissa keskusteluissa, ja näin runot sisällytettiin jälleen uudella tavalla suomalaisen kulttuuriperinnön kaanoniin tai sen julkiseen vastakaanoniin (ks. Tarkka 2022; Mäkelä, tulossa).

Lopuksi: limittäisiä ajanjaksoja, toistuvia teemoja

Artikkelissamme olemme tuoneet esille, miten seksuaalisuuteen liittyvät runot perinnöllistetään osaksi kansallista kulttuuriperintöä – myös perinnöllistämättä jättäminen on argumentti kulttuurin arvoista ja jatkuvuuksista käytävässä keskustelussa. Nämä prosessit ovat moninaisia ja sisältävät sekä vaientamisen, tukahduttamisen, naurunalaiseksi tekemisen että eksotisoivan ihailun piirteitä. Laajassa mittakaavassa runoihin liittyvät perinnöllistämisen juonteet heijastavat yhteiskunnallisia kehopolitiikkojen ja kansakuvan paradigmoja ja muutoksia, kuten pitkän 1800-luvun ajan vallinneita hegeliläis-snellmanilaisia siveellisyyskäsityksiä ja seksuaalisen vallankumouksen yksilöön kiinnittyviä ideaaleja.

Esittämässämme periodisaatiossa ei oleteta toinen toistaan seuraavia ajanjaksoja, vaan hahmotetaan kuvaa säikeittäin toisiinsa kietoutuvista kestoista, jotka myös limittyvät keskenään osana aikalaistodellisuuksia ja kulttuurin kenttiä. Näin seksuaalirunouden perinnöllistämisen prosessissa voidaan erottaa jatkuvia tai pikemminkin toistuvia teemoja, jotka saavat uusia tulkintoja uusissa historiallisissa konteksteissa. Tällainen teema on kansan autenttisen, turmeltumattoman seksuaalisuuden korostus, joka erilaisia ”viattomuuksia” painottaessaan on vahvasti sukupuolittavaa, esineellistävä ja latautunutta. Se voidaan muotoilla idealisoiduksi ruumiittomuudeksi tai eksotisoida luonnollisen vapaaksi estottomuudeksi; yleväksi, lapsenomaiseksi tai alkuvoimaiseksi. Myös seksirunojen vastaanotossa olennainen siveellisyyskäsite on aikajäniteeltään pitkä. Eliitin määrittämää hyvää ja eettistä elämää implikoivat piirteet kuten raittius ja seksuaalinen kohtuus, jotka pitkällä 1800-luvulla liitettiin siveellisyyteen, olivat tärkeitä teemoja 1960-luvulle asti myös folkloristiikan vaikuttajien keskuudessa. Hyvän ja autenttisen ihmisyyden oletukset kuitenkin muuttuivat radikaalisti seksuaalisen vapautumisen ja poliittisen radikalisoitumisen vuosina, ja uuden vuosituhannen alkaessa kansallisen kehyksen merkittävyys on ohentunut tai ainakin muuttanut muotoaan kohti monikulttuurisia ja postnationalistisia merkityksenantoja (Mäkelä 2021; Mäkelä, tulossa).

Toteamme artikkelissamme, että kalevalamittaisen seksirunon anomalia – kansallisesti kanonisoitu ja perinnöllistetty runomuoto ja stigmatisoitu teema – tuotti torjunnan erilaisia diskursiivisia ja konkreettisia muotoja ja vastareaktioita: vaikenemista, tukahduttamista,

paljastamista ja vapautumista. Konkreettisesti nämä ilmenevät erilaisina tekstualisaatio-käytäntöinä, joissa suullisesti esitetystä runotekstistä peitetään, poistetaan tai korvataan elementtejä. Joskus torjunta tapahtuu jo ennen muistiinpanoa, joko esittäjän tai kerääjän valinnasta, joskus vasta julkaisuvaiheessa.

Seksuaalisuuteen liittyvien runojen perinnöllistämällä on pitkät jäljet myös arkiston ja julkaisutoiminnan ulkopuolisessa yhteiskunnassa. Seksirunot ovat 2000-luvulla erityisesti nais-tutkimuksen tuottamien tutkimustulosten myötä päätyneet osaksi klikkiotsikoita ja "seksin mediamarkkinoita" (Karkulehto 2011), joissa markkinoitunut, pornoistunut ja uusliberalisoi-tunut media myy kuluttajille affektiivisiä tarinoita. Toisaalta samaan aikaan suomalaiset ja karjalaiset taiteilijat ja aktivistit rakentavat samojen runojen avulla etnisiä tai sukupuoleen liittyviä identiteettejä ja/tai osallistuvat yllirajaisiin kehopoliittisiin keskusteluihin kuten esi-merkiksi #MeToo-kampanjaan. (Mäkelä, tulossa.) Kalevalamittaisiin seksirunoihin liittyvä strateginen unohtaminen ja valikoiva muistaminen jatkavat elämäänsä tutkimuksen ja kult-tuurin kentillä. Kuten perinnöllistämisen prosesseilla on tapana, ne muokkautuvat kette-rästi osaksi uusia diskursseja ja tulkintoja.

Aineistot ja kirjallisuus

- Anttonen, Pertti. 2005. *Tradition Through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Studia Fennica Folkloristica 15. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/sff.15>.
- Apo, Satu. 1995. *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Apo, Satu. 1998. "'Ex cunno Come the Folk and Force': Concepts of Women's Dynamistic Power in Finnish-Karelian Tradition." Teoksessa *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*, toimittaneet Satu Apo, Aili Nenola ja Laura Stark-Arola, 63–91. Studia Fennica Folkloristica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Apo, Satu. 2009. "Uusin Lönnrot-myytti ja kansanrunouden editiohistoria." *Elore* 16(2). <https://doi.org/10.30666/elore.78808>.
- Bahtin, Mihail. 2002. *François Rabelais. Keskiajan ja renessanssin nauru*. Helsinki: Like.
- Bauman, Richard ja Charles Briggs. 2003. *Voices of Modernity. Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bergsdóttir, Arndís ja Sigurjón Baldur Hafsteinsson. 2018. "The Fleshyness of Absence. The Matter of Absence in a Feminist Museology." Teoksessa *Gender and Heritage. Performance, Place and Politics*, toimittaneet Wera Grahn ja Ross Wilson, 99–112. London & New York: Routledge.
- Elomäki, Anna. 2011. "Politiikan siveellisyys ja siveellisyden politiikka suomalaisten naisasianaisten teksteissä." Teoksessa *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*, toimittaneet Tuija Pulkkinen ja Antu Sorainen, 131–52. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Enqvist, Johanna. 2018. "Hetken kestää elo tää, sekin synkkää ja ikävää. Traumaattisten perintöjen terminologiaa." *Suomen Museo* 125: 7–22.
- Foucault, Michel. 2013. *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Suomentanut Kaisa Sivenius. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.

- Gottlund, Carl Axel. 1818. *Pieniä Runoja Suomen Poijille Ratoxi. 1 osa*. Uppsala: Zeipel et Palmblad.
- Gottlund, Carl Axel. 1840. *Runola. Till lugnets hem och fridens hvar går diktens skepp från Vandas strand. Bland ljusa moln och mörka skyar syns sångens Ö och sagans land*. Helsinki: Kejsrerliga Alexanders-Universitetet i Helsingfors.
- H1. Haastattelu Senni Timosen kanssa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa 4.10.2021. Haastattelija Heidi Henriikka Mäkelä. Äänite Mäkelän hallussa.
- Hako, Matti. 1963. "Riimilliset kansanlaulut." Teoksessa *Kirjoittamaton kirjallisuus*, toimittanut Matti Kuusi, 418–46. Suomen kirjallisuus, I. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Otava.
- Harvey, David C. 2001. "Heritage Pasts and Heritage Presents: Temporality, meaning and the scope of heritage studies." *International Journal of Heritage Studies* 7(4): 319–338. <https://doi.org/10.1080/13581650120105534>
- Helén, Ilpo ja Katja Yesilova. 2006. "Shepherding Desire: Sexual Health Promotion in Finland from the 1940s to the 1990s." *Acta Sociologica* 49(3): 257–272. <https://doi.org/10.1177/0001699306067708>.
- Holtari, Timo, Pekka Laaksonen ja Urpo Vento (toim.). 1970. *Jätkät sen kun porskuttaa*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Häggman, Kai. 2015. *Pieni kansa, pitkä muisti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura talvisodasta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hämäläinen, Albert. 1920. *Ihmisruumiin substanssi suomalais-ugrialaisten kansojen taikuudessa. Taikapsykologinen tutkimus. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne, XLVII*. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.
- Hämäläinen, Niina. 2012. "Parempi syntymättä. Kalevala, Elias Lönnrot ja käsityksiä perheestä." Teoksessa *Regilaulu müüdid ja ideoloogiad*, 39–69. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 29. Tartu: Eesti kirjandusmuuseum. <https://www.folklore.ee/regilaul/kogumik2012/hamalainen.pdf>.
- Hämäläinen, Niina. 2022. "Kaanoniin unohdettu. Kanteletar ja kansanlyriikan estetiikka." Teoksessa *Kaanon ja marginaali – kulttuuriperinnön vaiennetut äänet*, toimittaneet Niina Hämäläinen ja Lotte Tarkka, 51–73. Kalevalaseuran vuosikirja 101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Härkönen, Iivo. 1903. *Lemmennosto. Laulunsekainen huvinäytelmä 1:ssä näytöksessä*. Kuopio: U.W. Telén & co.
- Isojen poikien lauluja. 1971. *Isojen Poikien Lauluja*. LP. SHLP 2. Shokki.
- Isojärvi, Pia. 1997. "Seksuaalifantasioita 1800-luvun alun kalevalamittaisessa runoudessa." *Elore* 4(1). <https://doi.org/10.30666/elore.78219>.
- Järviö, Nina. 2009. "Naistutkimuksesta sukupuolentutkimukseen." *Humanisti* 2009(11).
- Kalkun, Andreas ja Mari Sarv. 2014. "Seks ja poeesia: regilaulu peidus po." *Vikerkaar* 4–5: 91–108.
- Karhu, Hanna ja Anna Kuismin. 2021. "'Rekiviisujen' halveksunta ja houkutus. Keskustelu arkkiviisuista ja rekilauluista 1870-luvulta 1910-luvulle." *Kasvatus & Aika* 15(1): 22–44.
- Karkulehto, Sanna. 2011. *Seksin mediamarkkinat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kietäväinen-Sirén, Hanna. 2015. *Erytinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)*. Jyväskylä Studies in Humanities 245. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Koskinen, Yrjö. 1878. "Vuosikokouksessa Maaliskuun 16:nä p:nä 1875: 1 §." Teoksessa *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista II:12*, 281–284. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krogerus, Tellervo. 2014. *Sanottu. Tehty. Matti Kuusen elämä 1914–1998*. Helsinki: Siltala.

- Kulasalu, Kaisa. 2013. "Immoral Obscenity: Censorship of Folklore Manuscript Collections in Late Stalinist Estonia." *Journal of Ethnology and Folkloristics* 7(1): 65–81.
- Kuusi, Matti. 1953. *Vanhan kansan sananlaskuviisuus. Suomalaisia elämänohjeita, lentäviä lauseita ja kokkapuheita vuosilta 1544–1826*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Kuusi, Matti. 1963. *Kirjoittamaton kirjallisuus*. Suomen kirjallisuus, I. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuusi, Matti. 1981. "Valekala. Elias Lönnrotin ym. valitut underground-muinaisrunot. Liite Suomalaiseen decameroniin." Helsinki. SKVR-hankkeet/julkaisut (Senni Timonen). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.
- Kuusi, Matti, ja Senni Timonen. 1997. "Alkusanat." Teoksessa *Suomen Kansan Vanhat Runot. Runoja Henrik Florinuksen, Kristfrid Gananderin, Elias Lönnrotin ja Volmari Porkan kokoelmista*, toimittaneet Matti Kuusi ja Senni Timonen, XXV–LXV. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laaksonen, Pekka. 1995. "Jälkisanat." Teoksessa *Syntymä, lapsuus ja kuolema*, Samuli Paulaharju, 222–247.
- Launonen, Hannu. 1966. "Varas menee aittaaan..." *Suomalainen Suomi* 1966(6): 374–79.
- Löfström, Jan. 1995. "Homoseksuaalisuus suomalaisessa suullisessa perinteessä ja muistitiedossa." *Elore* 2(2). <https://doi.org/10.30666/elore.78191>.
- Löfström, Jan. 1999. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. "Senyt vaan on semmonen."* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönnrot, Elias. 1839. *Suomalaisen Talonpojan Koti=Lääkäri*. Helsinki: G.O. Wasenius.
- Lönnrot, Elias. 1840. *Kanteletar taikka Suomen kansan vanhoja lauluja ja virsiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönnrot, Elias. 1980. *Matkat 1828–1844*. Suomentanut Jalmari Hahl. Espoo: Weilin+Göös.
- Lönnrot, Elias. 2002. *Vandraren. Resberättelser från Karelen 1828–1842*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- McIntosh, Janet. 2020. "Maledictive Language: Obscenity and Taboo Words." Teoksessa *The International Encyclopedia of Linguistic Anthropology*, toimittanut James Stanlaw, 1–9. Hoboken, NJ: Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118786093.iela0248>.
- Miettinen, Tiina. 2012. *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Acta Universitatis Tamperensis 1756. Tampere: Tampere University Press.
- Mikkola, Kati. 2021. "Vähemmistöjen roolit muuttuvassa arkistopolitiikassa." Teoksessa *Arkistot ja kulttuuriperintö*, toimittaneet Outi Hupaniittu ja Ulla-Maija Peltonen, 166–210. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäkelä, Heidi Henriikka. 2021. "The Desired Darkness of the Ancient – Kalevala-Metric Poetry, Medievalism, and Cultural Memory in the Books *Niemi* and *Viiden Meren Kansa*." *Mirator* 21: 24–49.
- Mäkelä, Heidi Henriikka. 2022. "Visualizing Heritage, Ethnicity and Gender: Bodily Representations of Finnishness in the Photographs of the National Inventory of Living Heritage." Teoksessa *Finnishness, Whiteness and Coloniality*, toimittaneet Josephine Hoegaerts, Tuire Liimatainen, Laura Hekanaho ja Elizabeth Peterson, 41–71. Helsinki University Press. <https://doi.org/10.33134/HUP-17-3>.

- Mäkelä, Heidi Henriikka. Tulossa. "The Alluring Past: The (Post)national Heritagisations of Sex-related Oral Poetry in Contemporary Finland." Julkaisematon käsikirjoitus.
- Nenola, Aili. 1990. "Sukupuoli, kulttuuri ja perinne." Teoksessa *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*, toimittaneet Aili Nenola ja Senni Timonen, 11–23. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nenola, Aili ja Senni Timonen (toim.). 1990. *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 520. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paasio, Marja. 1985. *Pilvihin on piian nännit*. Helsinki: Otava.
- Paasonen, Susanna. 2009. "Healthy Sex and Pop Porn: Pornography, Feminism and the Finnish Context." *Sexualities* 12(5): 586–604. <https://doi.org/10.1177/1363460709340369>.
- Paulaharju, Samuli. 1995 (1924). *Syntymä, lapsuus ja kuolema. Vienan Karjalan tapoja ja uskomuksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pendlebury, John, Yi-Wen Wang ja Andrew Law. 2018. "Re-Using 'Uncomfortable Heritage': The Case of the 1933 Building, Shanghai." *International Journal of Heritage Studies* 24(3): 211–29. <https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1362580>.
- Perttunen, Kaisa-Marja. 1976. *Lönnrotiana 1–30. Selvitys Elias Lönnrotin käsikirjoituskokoelmasta*. Vsk. 1. Suomi 12. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Otava.
- Piela, Ulla. 1990. "Lemmennostoloitsujen nainen." Teoksessa *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*, toimittaneet Aili Nenola ja Senni Timonen, 214–23. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi. 1995. *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. Suomi: 177. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pulkkinen, Risto. 2003. *C. A. Gottlund 1800-luvun suomalaisena tosinajattelijana. Psykobiografinen tutkimus*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pulkkinen, Tuija ja Antu Sorainen. 2011. "Johdanto." Teoksessa *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*, toimittaneet Tuija Pulkkinen ja Antu Sorainen, 9–35. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Räisänen, Arja-Liisa. 1995. *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Saarimäki, Pasi. 2010. *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/23241/1/9789513938307.pdf>.
- Saari, Aino. 1986. "Naistutkimus-paradigmaaste." *Media & viestintä* 9(3).
- Sallamaa, Kari. 1967. *Lemmenkylvetyskäytänne*. Sivulaudaturtyö. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Scott, Anna. 2018. "It's a Man's World. Or Is It? The 'Pilgrim Fathers', Religion, Patriarchy, Nationalism and Tourism." Teoksessa *Gender and Heritage. Performance, Place and Politics*, toimittaneet Wera Grahn ja Ross Wilson, 81–98. London & New York: Routledge.
- Sigal, Peter Herman, Zeb Tortorici ja Neil L. Whitehead. 2020. "Introduction: Ethnopornography as Methodology and Critique: Merging the Ethno-, the Porno-, and the -Graphos." Teoksessa *Ethnopornography. Sexuality, Colonialism, and Archival Knowledge*, toimittaneet Pete Sigal, Zeb Tortorici ja Neil L. Whitehead 1–37. Durham: Duke University Press.
- Stark, Eija. 2021. "Was Folklore Studies Finlandized? Changing Scholarly Trends in Finnish Folklore Studies in the Cold War." *Cultural Analysis* 19(2): 58–78.

- Stark-Arola, Laura. 1998a. "Gender, Magic, and Social Order: Pairing, Boundaries, and the Female Body in Finnish-Karelian Folklore." Teoksessa *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*, toimittaneet Satu Apo, Aili Nenola ja Laura Stark-Arola, 31–62. Studia Fennica Folkloristica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stark-Arola, Laura. 1998b. *Magic, Body and Social Order. The Construction of Gender Through Women's Private Rituals in Traditional Finland*. Studia Fennica Folkloristica 5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stark-Arola, Laura. 2001. "Vaginan tuntematon historia: Naisen seksuaalisuuden kuvat suomalaisessa suullisessa kansanperinteessä." *Naistutkimus* 14(2): 4–22.
- Tarkiainen, Viljo. 1921. "Viisi Kantelettaren runoa." *Kalevalaseuran vuosikirja* 1. Helsinki: Otava.
- Tarkiainen, Viljo. 1934. *Suomalaisen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava.
- Tarkka, Lotte. 1989. "Karjalan kuvaus kansallisena retoriikkana. Ajatuksia karelianismin etnografisesta asetelmasta." Teoksessa *Runon ja rajan tiellä*. Kalevalaseuran vuosikirja 68, toimittaneet Seppo Knuuttila ja Pekka Laaksonen, 243–257. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkka, Lotte. 1998. "Natalist' on nakru tehty. Nauru ja lempi vienankarjalaisessa mieronvirressä." Teoksessa *Amor, genus & familia. Kirjoituksia kansanperinteestä*, toimittaneet Jyrki Pöysä ja Anna-Leena Siikala, 17–55. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkka, Lotte. 2005. *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkka, Lotte. 2022. "Johdanto kulttuurin kaanoneihin ja marginaaleihin." Teoksessa *Kaanon ja marginaali. Kulttuuriperinnön vaiennetut äänet*, toimittaneet Niina Hämäläinen ja Lotte Tarkka, 7–20. Kalevalaseuran vuosikirja 101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkka, Lotte, Heidi Haapoja-Mäkelä ja Eila Stepanova. 2019. "Kalevalaisuus, kieli-ideologiat ja suomalaisuuden myytit." Teoksessa *Eurooppa, Suomi, Kalevala. Mikä mahdollisesti Kalevalan?* Kalevalaseuran vuosikirja 98, toimittaneet Ulla Piela, Pekka Hakamies ja Pekka Hako, 79–106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Timonen, Senni. 2007. "Elias Lönnrotin seksirunokokoelma 17:67–84." Teoksessa *Kansanomainen ajattelu*, toimittaneet Eija Stark ja Laura Stark, 97–125. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Timonen, Senni. 2011. "Kalevalaiset hävyttömät laulut." Teoksessa *Sommelonen säikeitä. Runolaulu-Akatemian seminaarijulkaisu 2009–2010*, toimittaneet Pekka Huttu-Hiltunen, Janne Seppänen, Frog, Eila Stepanova ja Riikka Nevalainen, 11–31. Kuhmo: Juminkeko.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. 2018. *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valenius, Johanna. 2004. *Undressing the Maid. Gender, Sexuality and the Body in the Construction of the Finnish Nation*. Bibliotheca Historica 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 2010. *Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. Historiallisia Tutkimuksia 253. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wilson, William. 1976. *Folklore and Nationalism in Modern Finland*. Bloomington and London: Indiana University Press.

Heidi Henriikka Mäkelä (FT, Mum) on folkloristiikan post doc -tutkija, joka on tarkastellut tutkimuksissaan kalevalamittaiseen runoon, kulttuuriperintöön ja maisemaan liittyviä

merkityksiä nyky-yhteiskunnassa. Hän toimii parhaillaan tutkijatohtorina Suomen Akatemian hankkeessa "Muted Muses of Oral Culture" (johtaja: Lotte Tarkka).

Lotte Tarkka on kalevalamittaisen runon asiantuntija ja folkloristiikan professori Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimusintresseihinsä kuuluvat folkloren genret, vernakulaari ja myyttinen mielikuvitus sekä tutkimushistoria.